

Crnogorski glasnik

GODINA XXI. _ BROJ 129. _ SVIBANJ-LIPANJ / MAJ-JUNI _ 2021.

*Crna Gopro
srećan 21 maj!*

**Osmjeh Ljuba Čupića,
za one koji ga vole
i koji ga ne vole,
i za one koji imaju
problema sa prostatom
i mjehurom
za sve je to vječan
osmijeh i sibol slobode!
Nikšić i cijela Crna
Gora ponosni su na
Ljuba i njegov osmijeh!**

DE JE ŠTO

9. MAJ		O knjizi Miraša Martinovića "Teuta - kraljica Ilira"	14
9. maj dan pobjede nad najvećim zlom čovječanstva	4	Ne nadajte se milosti vi koji spoznajete	16
21. MAJ		Dušan Vukotić - Zaboravljeni vizionar dio IV.	19
15. godina historijskog referenduma	6	ISTORIJA GRADITELJSTVA NA TLU CRNE GORE	
ŠEDNIK		Majstor poetizirane geometrije	22
Šednik četvrtkom u organizaciji Matice crnogorske	7	PRILOG	
RIJEKA		Crnogorska država pred izazovima demokracije	24
Prvi nastup zbora NZC Rijeka nakon pandemije	8	Memoari - dio 6.	32
Porto Etno smotra	9	Zapisano je	35
KULTURA I UMJETNOST		CRNOGORSKA TRPEZA	
Izložba Jasmine Blažić u Crnogorskom domu	10	Ukusi Crne Gore	46
Svijet umjetničkog dojma	12		

Izdavači: NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA HRVATSKE I VIJEĆE CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA, Zagreb, Trnjanska c. 35, Tel./Fax: 01/6197 078, 01/6314 264, E-mail: vijececm@net.amis.hr, drustvo.montenegro@zg.ht.hr, Internet adresa: www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr

* Za izdavače: Danilo Ivezić i Dušan Mišković * Glavni i odgovorni urednik: Maša Savićević * Redakcija: Milanka Bulatović, Danilo Ivezić, Nikola Čulić, Jovan Abramović, Dušica Malada, Dušan Roganović * Grafička priprema i tisak: Skaner studio d.o.o. * Rukopisi se ne vraćaju * Naklada /Tiraža 1000
Glasilo je, putem Savjeta za nacionalne manjine, financirano iz državnog proračuna RH, putem Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, iz proračuna Grada Zagreba i putem predstavnice crnogorske nacionalne manjine u Zagrebačkoj županiji iz proračuna Zagrebačke županije. Pozivamo Crnogorce, Crnogorce i sve prijatelje da svojim sugestijama, prijedlozima i prilozima pomognu redakciji "Glasnika" na poboljšanju i daljnjem izlaženju lista. Tekstovi nijesu lektorisani te se izvinjavamo autorima i čitaocima.

9. MAJ DAN POBJEDE NAD NAJVEĆIM ZLOM ČOVJEČANSTVA

Prilog uredila: Maša Savićević

DA SE NE ZABORAVI - 9. maja 1945. nacistička Njemačka potpisala je bezuvjetnu kapitulaciju u Drugome svjetskom ratu. Završilo se, nesumnjivo, najstrašnji ratni sukob u povijesti. Po broju žrtava i po razaranjima postao je najmračnije razdoblje u ljudskoj povijesti.

Mnogi su svojim životima platili cijelu slobodu u borbi protiv fašističkih i nacističkih agresora i njihove žrtve se s pijetetom moramo i danas sjećati zbog novih naraštaja, da se nikada više ne ponovi.

Dan pobjede danas se službeno slavi u **Armeniji, Azerbajdžanu, Bjelorusiji, Bosni i Hercegovini, Bugarskoj, Crnoj Gori, Gruziji, Izraelu, Kazahstanu, Kirgistanu, Moldaviji, Mongoliji, Rusiji, Srbiji, Tadžikistanu, Turkmenistanu, Ukrajini i Uzbekistanu.** Zbog vremenske razlike u Francuskoj se slavi 8. svibnja, kao i u Češkoj i Slovačkoj. Nekoć se slavio i u bivšoj Jugoslaviji te Istočnoj Njemačkoj, dok se danas kao entitetski praznik Republike Srpske zadržao tek u Bosni i Hercegovini, a slavi se i u **Poljskoj.**

Crna Gora pripada svim njenim građanima i njen antifašizam je nepobjediv što je pokazala istorija države i slavna tradicija.

Istoričar Miloš Vukanović za "Vijesti" je kazao da fašizam kao ideološka doktrina nije prepoznat kao društveni pokret, međutim njihovi aspekti jesu intenzivirani.

"Fašizam je ideološka doktrina koja ima svoj set normi, i suštinski kao takav on ne postoji u Crnoj Gori, makar ne kao prepoznatljiv društveni pokret. Međutim, očigledno je da se aspekti fašizma poput radikalnog i autoritarnog nacionalizma, kontinuiranog kreiranja 'neprijatelja' i osjećaja ugroženosti, kao i naglašena medijska manipulacija i polarizacija linearno intenziviraju", rekao je Vukanović odgovarajući na pitanje da li se i na koji način intenzivirao fašizam u Crnoj Gori.

Dodao je da je vrlo opasan istorijski revizionizam, koji pokušava da zamagli razliku između antifašizma i fašizma, ali da to ne znači da od antifašizma treba praviti ideologiju isključivosti i targetiranja, jer i to, u

konačnici, može biti osnov nekom novom fašističkom mišljenju.

On se osvrnuo i na to što partije desnog centra ojačavaju širom Evrope.

"Novi nacionalizmi, alternativna desnica, desni ekološki anti-migracijski pokreti danas su, nažalost stvarnost evropskog političkog prostora, koje samo tanka linija odvaja od fašističke ideje. Uzrok je, kako to istorijski biva, ekonomska i socijalna kriza protekle decenije, u čijem korijenu je, uvijek, kriza ideja i populizam. Evropska unija i Savjet Evrope, ali cjelokupna javna sfera Evrope treba da oživi argumente u prilog evropskoj ideji, evropskom građanstvu, pluralizmu, ustavnoj demokratiji i ljudskim pravima u ime kojih je fašizam pobijeđen", kazao je Zenović.

Za Miloša Vukanovića Crna Gora je neotpornija na jačanje desnice u regionu koje se naslanja na jačanje desnice u Evropi. "Jačanje desnice u Evropi je odgovor na, prije svega, deceniju nesposobnosti ljevice da se izbori sa posljedicama ekonomske krize, a potom i sa migrantskom krizom i krizom evropskog identiteta.

Naravno, tu je još mnogo faktora na nacionalnom nivou ali sami trend nastao kao posljedica političkih grešaka ide naruku desnice. No, najviše treba da zabrine inertnost populacije koja se opire tim trendovima. Jačanje desnice u konačnici uvijek dovodi do fašizacije društva, a samim tim i do unutrašnjih i spoljašnjih sukoba", rekao je Vukanović.

U Crnoj Gori se 9. maj slavi kao Dan pobjede nad fašizmom, dok se u većini zapadnih evropskih zemalja slavi 8. maja, na dan, kako je objasnio istoričar Vukanović, kada su se predale sve snage Osovine u Evropi.

"Pošto se ta predaja desila u 23 časa po lokalnom vremenu u Berlinu, odnosno poslije ponoći u Moskvi, države koje su se nakon Drugog svjetskog rata okrenule Sovjetskom Savezu, slavile su Dan pobjede 9. maja. Nakon kraha komunizma u određenom broju država nekadašnjeg Istočnog bloka odustalo se od slavljenja 9. maja kao Dana pobjede, ali se ipak to zadržalo u nekim državama, uključujući i Crnu Goru", kazao je Vukanović.

"Razlozi za to leže u ogromnom doprinosu crnogorskih boraca u NOB-a i ulozi jugoslovenskih partizana u rušenju sila Osovine. Antifašistička borba i period socijalističke Jugoslavije su pogurale Crnu Goru ka savremenom svijetu, iako to sad mnogima zvuči nepovezano. Od Trinaestojulskog ustanka do kapitulacije

Njemačke previše je događaja za nabranje ali dovoljno je pomenuti, prvi masovni ustanak u porobljenoj Evropi, najveća slobodna teritorija u porobljenoj Evropi, suštinski samostalno oslobađanje sopstvene zemlje koja će dovesti do neutralnosti u periodu Hladnog rata", zaključio je Vukanović.

Ujedinjeni za slobodu i dostojanstvo

Istoričar Miloš Vukanović je istakao da Crna Gora ima šta da slavi 9. maja i da je to njena obaveza.

"Ne samo da imamo zašto, već imamo i obavezu. Društveni procesi osciliraju, što znači da ako sad imamo povampirenje fašizma u jednom trenutku mora doći i do njegovog pada. Zato moramo slaviti 9. maj i principe na kojima je izvojevana pobjeda protiv ideja koje su uvukle i Evropu i Jugoslaviju u Crnu Goru u ambis", kazao je Vukanović.

Dok za političkog analitičara Predraga Zenovića slavni antifašistički crnogorski pokret je ram za sliku Crne Gore i ujedinjene oko ideje slobode i dostojanstva. "Potonje učešće kolaboracionista sa fašističkim okupatorom, stravični bratoubilački zločini, brutalno bombardovanje Podgorice od strane saveznika, ali i surov i nečovječan odnos prema kolaboracionistima, moraju nam biti istorijska lekcija da je vrijednost ljudskog života i slobode iznad svake ideološke oznake", istakao je Zenović.

15. GODINA HISTORIJSKOG REFERENDUMA

Tradicija obilježavanja 21. maja datira od 2006. godine kada smo u 7. mjesecu u Starogradskoj vijećnici u Zagrebu, organizirali Svečanu sjednicu Koordinacije vijeća crnogorske nacionalne manjine na području RH, uz prisustvo predstavnika najviših institucija republike Hrvatske i Crne Gore i na taj način prvi put obilježili povijesno crnogorsko DA, za nezavisnu i evropsku Crnu Goru.

MI SMO ISKRA U SMRTNU PRAŠINU,
MI SMO LUČA TAMOM OBUZETA!

Od 2008. godine Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, Koordinacija vijeća crnogorskih nacionalnih manjina na području Republike Hrvatske i Vijeće crnogorskih nacionalnih manjina grada Zagreba 21. maj obilježavali su SVEČANIM KONCERTOM istaknutih umjetnika - muzičara, profesora i pedagoga, iz Crne Gore.

Ove godine 15. godišnjicu obnove nezavisnosti Crne Gore, 21. maja, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, Koordinacija vijeća crnogorske nacionalne manjine na području Republike Hrvatske i Vijeće crnogorskih nacionalnih manjina grada Zagreba obilježavaju odgovarajućim ukupnim epidemiološkim uvjetima i mjerama - projekcijom **DOKUMENTARNOG FILMA: 21. MAJ** - autorsko djelo Dušanke Belade, kao naš svoj završni obol historijskom "DA ZA VAZDA"!

Dokumentarni film 21. MAJ - možete pogledati našem YOU TUBE preko poveznice <https://youtu.be/y9NA-3EAzfYQ>.

Scenarij: **Jovan Bošković**; režija, montaža: **Dušanika Belada**; kamera, dron: **Jugoslav Belada** muzika: **Marija Mitrović**; snimatelj zvuka: **Nenad Martinović**; dizajn zvuka, studio: **Mladen Nikčević**; naracija: **Nataša Kaščelan**; glumica: **Milica Strugar** arhivski snimci: **Radio Televizija Crne Gore**

Korišteni su materijali: *Pjesme i igre kroz Crnu Goru*, Nikola Vavić (1967); *Don Niko Luković* (1970); *Susreti sa Dadom*, Rajko Cerović (1971); *Crna Gora u miru*

i ljubavi, Veljko Bulajić (1973); *Lično, sasvim lično*, Živko Nikolić (1998); *Tradicija Crne Gore: Crnogorska narodna nošnja; Crna Gora i velike sile; Crnogorske podjele*, kao i dvije muzičke numere: **DUO Gitara (Darko Nikčević & Srđan Bulatović); "Poluotok" (Darko Nikčević); "Pod gorom" (Srđan Bulatović)**

Petnaestu godišnjicu obnove crnogorske nezavisnosti građani Crne Gore proslavili su veličanstvenim skupovima na CETINJU, IVANOVIM, KORITIMA i LOVCENU.

Najveća zastava Crne Gore, površine 5.000 kvadratnih metara, podignuta je na **Cetinju** povodom **Dana nezavisnosti**, u prisustvu više hiljada građana.

Na Ivanovim koritima, područje ispod Mauzoleja na Lovcenu gdje je sahranjen Petar II Petrović Njegoš, okupilo se na hiljade građana kojima se obratio historičar Nemanja Batrićević. On je poručio crnogorsku slobodu ugrožava aktuelnu Vladu "koja tobože slavi nezavisnost države koja nije ni htjela".

"Okupili smo se da poručimo beogradskim slugama da odbijamo pomirenje u kojima nema mjesta za Bošnjake, Muslimane, Albance i Hrvate. Ako želite pomirenje prihvatiti Crnu Goru kao nezavisnu državu, njene simbole kao svoje i priznajte historijsku privatnost svih nacija koje u njoj žive", poručio je Batrićević.

ŠEDNIK ČETVRTKOM U ORGANIZACIJI MATICE CRNOGORSKE

Uredila: Maša Savićević

U susret Danu nezavisnosti gost tribine Šednik četvrtkom bio je **Dragan Radulović, predsjednik Matice crnogorske. Na Šedniku četvrtkom u Matici, Radulović je ocijenio da bi jedino ispravno bilo da ubuduće dominira razvoj pravne države i da se vodi računa o dobrobiti zajednice.**

Petnaest godina nakon obnove nezavisnosti Crne Gore bio je povod da se razgovara što je i na koji način urađeno, kako danas izgleda crnogorsko društvo. Razgovarano je o stanju naših institucija i prilikama na političkoj sceni. Bilo je riječi o izazovima pred kojima se nalazi Crna Gora, podijeljenosti crnogorskog društva, ugrožavanja njenog sekularnog karaktera, odnosu prema zločinima tokom ratova devedesetih.

Razmatran je odnos prema kulturi i položaju institucija koje se bave crnogorskim identitetom. Posebno je bilo riječi o Matici crnogorskoj, prilikama i uslovima u kojima obavlja svoju djelatnost. Roman Dragana Radulovića *Auschwitz Cafè* nedavno je objavljen na slovenačkom jeziku u prestižnoj ediciji *100 slovenskih romana*.

Za predsjednika Matice crnogorske 21. maj je značajan datum.

"Uspjeli da obnovimo crnogorsku državnost, na miran način, da stvorimo obnovimo suverenu državu i da time stvorimo pretpostavke opšte emancipacije društva, koliko smo koristili, to vidimo", kazao je Radulović.

Radulović smatra da je crnogorsko društvo nakon 15 godina nezavisnosti podijeljeno više nego ikad, te da ne vidi način na koji bi se te podjele prevazišle.

"Razvoj pravne države, institucija, da se vodi računa o dobrobiti zajednice i da se procjenjuje šta svaki korak može da proizvede", kazao je on

Na pitanje da li je crnogorsko društvo danas sekularno Radulović odgovara.

"Ma kakvi. Naš sekularizam je bio upitan i tokom 30 godina, ne moramo sve da bacamo na ovu vladu", poručuje.

Za Radulovića je 30. avgust 2020. donio smjenu vlasti, kojom su, kako se da zaključiti, svi politički subjekti zadovoljni.

Za novu parlamentarnu većinu kaže da ne uliva povjerenje. To misli jer postoje mnoge protivrječnosti među njima koje se teško mogu riješiti. Na okupu ih, kako tvrdi Radulović, drži samo strah od povratka prethodne vlasti.

PRVI NASTUP ZBORA NZC RIJEKA NAKON PANDEMIJE

Teskt: Nikola Lučić; Foto: Želimir Novaković

Na otvorenom prostoru sportskog poligona riječkog Kampusa dana 19. lipnja 2021. godine pjevački zbor NZC Rijeka nastupio je na poziv Društva naroda Bosne i Hercegovine.

Zbor "Montenegri" je u programu učestvovao sa tri pjesme iz Crne Gore: "Crna Goro zemljo mila", "Poljem se vija" i "Vezak vezla Milijana".

Zbor je nastupio pod ravnanjem maestre Ljubov Judčenko Košmerl.

PORTO ETNO SMOTRA

Teskt: Nikola Lučić; Foto: Želimir Novaković

U subotu 26. lipnja 2021. godine u Rijeci je održan festival i smotra etno glazbe pod nazivom "PORTO ETNO"

Na festivalu je učestvovao i zbor NZC Rijeka "Montenegri" sa splotom pjesama iz Crne Gore pod ravnanjem naše voditeljice maestre Ljubov Judčenko Košmerl.

Sem nastupa etničkih zajednica, na smotri su nastupili i renomirani estradni umjetnici sa svojim etno repertoarom u originalnim aranžmanima. Smotra je privukla veliki broj posjetitelja.

Ove godine je prvi put u Rijeci etno smotra koncipirana kao jedinstveni festival etno glazbe u kojem učestvuju amaterski zborovi i renomirani umjetnici.

IZLOŽBA JASMINE BLAŽIĆ U CRNOGORSKOM DOMU

Izložba Jasmine Blažić "Iskorak iz okvira", otvorena je 17.6.2021. godine u Crnogorskom domu. Prije šesnaest mjeseci (2/2020), netom prije proglašenja strogih epidemioloških mjera i zatvaranja, a potom i potresa, bila je otvorena i trajala izložba skulptura autorice, polaznice iste grupe prof. Radaka, a da se ni jedna (gipsana) skulptura nije ni srušila niti razbila, iako je u prostoru bilo svega!

Ova izložba održana je u prisustvu nekolicine članica i članova Društva "Montenegro" i autoričinih gostiju, uz poštivanje svih epidemioloških mjera. Pored toga, otvaranje i cijela izložba su snimani i moći će se pogledati na youtube kanalu, a poveznica će biti objavljena na stranici www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr.

Izložbu je otvorila Milanka Bulatović, predsjednica Društva, a profesor Frane Radak govorio je o autorici i njenom stvaralaštvu. Posebna je poslastica profesorovo

malo "predavanje" o umjetnosti, sa asocijacijama na konkretne radove-moći će se poslušati i pogledati na youtube kanalu. Bez obzira na ograničeni broj prisutnih, bilo je zadovoljstvo otvoriti ovu posebnu izložbu na "stari", način, vidjeti zadovoljstvo autorice i njenih kolega i prijatelja, sa željom da se ubuduće "gužvamo" u prostoru!

Evo i nekoliko redaka iz životopisa i stihova autorice:

Jasmina Blažić rođena je u Zagrebu, živi u Trnju, išla je u gimnaziju u Trnjanskoj ulici, dobar dio radnog vijeka provela je na Trnju, napisala je knjigu o Trnju, a sada rado posjeti svog mentora, akademskog slikara Frane Radaka u njegovom ateljeu u Trnju. Cijeli život je na neki način posvećena umjetnosti i usavršavanju, kroz radionice crtanja, akvarela, prepletanjem niti na tkalačkom stanu i kroz pretvaranje misli i osjećaja u materijalno keramikom. A u ovo vrijeme zatomljenosti, sreća je sresti učitelja koji te uči, osim zanatske vještine,

STVARANJE

Istražujući svijet

Dopiremo do središta

Stvarnoga sebe.

Svaki put tako

K sebi se vratimo

Po novu vještinu.

Dobro je znati

Da iskoračiti iz okvira možeš

Uvijek na drugačiji način.

i kako doprijeti do svojeg unutrašnjeg svijeta i usuditi se potom podastrijeti ga drugima.

Jasmina Blažić je po zanimanju diplomirani građevinski inženjer, pisac i pokušava odlučiti na koji način biti slikar, ali svako malo upozna neku novu slikarsku tehniku i otuda toliko raznolikih slika. Najveći dio pisanih objava svrstava je u grupu hrvatskih pisaca znanstvene fantastike i fantastija.

Sada je u mirovini, ali treba otkriti još puno svjetova i boja uokolo nas, u takvim trenucima načas zaustaviti vrijeme i uobličiti ga kroz sliku i riječ.

SVIJET UMJETNIČKOG DOJMA

SJEĆANJE: MILKA BABOVIĆ (1928. - 2020.)

Tekst: Željko Rutović

Prolaziće vremena, dolaziće i odlaziti novinari i novinari, ali ljestvica gracioznosti izbora riječi, doživljaja profesionalnog i etičkog Milkinog bića, na koje su ponosni kako njeni savremenici tako i oni koji posredno spoznaše veličinu ljudskog lika, ostaće visoko podignuta i teško dostižna. U carstvo nebeskih zvijezda, otišla je nesporna ljudska i društvena zvijezda, a iza nje je ostao svjetionik dobra koji nalik najljepšim bojama isijavaše iz tadašnje magije crno-bijelih TV aparata.

Odrastali smo uz televizijske slike nespornih veličina - autoriteta sportskog i glumačkog života kojima smo se istinski divili. Djetinje nevino i iskreno. U najboljem smislu riječi njihov profesionalni, etički, estetski svjetonazor, doživljavali smo vodičem nekog ljepšeg i srećnijeg mjesta života.

Jedno daleko vrijeme, jedan TV kanal i jedan, ne rijetko, na više domaćinstava TV aparat kao svetionik nikšićkog radničkog naselja. Od "Velikog i malog mista", "Jadranskih susreta", "Otpisanih", *Kleja i Frejzera*, do serije "U registraturi", derbija "velike četvorke", Mladena Delića, Bojana Križaja ... Može li se i smijem se zaboraviti, i

imam ovog nostalgичnog niza bez TV komentatorice, sportske novinarkе, dame, Čovjeka, Milke Babović i njenog smirenog a uzvišenog tona profesionalne riječi. *Trostruki luc, dvostruki tulup*-samo iz njenih ustiju ove stilske figure umjetničkog klizanja na ledu dobijahu dimenziju nesvakidašnjosti, baš onakve kakva je i sama Milka bila - nesvakidašnja i autonomna u izrazu, onako kako samo rijetkim dolikuje. Na taj način, sve do danas, sačuvano je pojedinačno i arhivsko sjećanje na patinu njene riječi i vremena u kome se neponovljivom originalnošću predstavlja.

Svojim komentarima Milka bi nam dovela jedan nepoznat svijet u naše male radničke domove. Približila bi nam svojuvrstu aristokratiju duha, koju u simbiozi riječi i umjetničkog pokreta, Milka predstavi gracioznošću višeg reda koji bi nas istovremeno i zbunjivao i oduševljavao. "Umjetnički dojam", njena sintagma - ocjena - stav, nama njenim poklonicima nikada neće izaći iz sjećanja. Rijetki su dojmovi, nalik tom, Milkinom osobenom dojmu. Umjetničkom dojmu.

Osobenom kulturom solidarnosti i empatije donijela i dočarala nam je Milka boje u naše crno-bijele TV slike.

Ostaće njene riječi "za one s crno-bijelim televizorima..." što bješe uvod u opisivanje boja kostima i drugih boja vrijednih detalja. Kakva kultura šarma, besprijeke, profesionalnog prijenosa umjetničkog klizanja. Zahvaljujući Milki, Sandu Dubravčić, hrvatsku sportistkinju, prvu damu umjetničkog klizanja bivše SFRJ i evropsku viceprvakinju 1981.godine, doživljavamo kao sebi bliski rod. Kao da je iz našeg dvorišta pošla da bude nosilac olimpijskog plamena Zimskih olimpijskih igara u Sarajevu 1984.godine. A sve to zahvaljujući kome, nego dragoj Milki, našoj Milki koju doživljavamo simbolom čistoće, znanja i ljudskog dobra.

Milku Babović sam upoznao 2017.godine povodom promocija crnogorskog časopisa za njegovanje baštine, *Komuna* u domu Crnogorske nacionalne zajednice u Zagrebu, susret kom je kumovao jedan od lidera Zajednice, agilni Danilo Ivezić. Susret za pamćenje. Spoj vremena i mirisa prošlog. Doživljaj umjetničkog klizanja na ledu, u naknadnom neposrednom susretu sa Milkom vraćaćе dječje snove u neki novi doživljeni san, u neko novo iskustvo računanja vremena, vrijednosti i života.

Prolaziće vremena, dolaziće i odlaze novinari i novinari, ali ljestvica gracioznosti izbora riječi, doživljaja profesionalnog i etičkog Milkinog bića, na koje su ponosni kako njeni savremenici tako i oni koji su posredno spoznali veličinu ljudskog lika, ostaju visoko podignuti i teško dostižni. U carstvu nebeskih zvijezda, otišla je nesporna

ljudska i društvena zvijezda, a iza nje je ostao svjetionik dobra koja nalik najljepšim bojama isijavaše iz tadašnje magije crno-bijelih TV aparata.

Vrijeme je tako htjelo i udesilo da na rečenici zagrebačkom susretu moji prijatelji i ja, upoznamo Milku, da upoznamo čitav jedan svijet blagosti i radosti koji su nam za kratko vrijeme darivali, na način kako to samo ona zna. Svekoliki ljudski dojam. Besprekorna čistota, svjetski manirizam i kultura dobrote Milke Babović, kako to gospodski, kako uzvišeno i kako tačno zvuči. Ostaje nakon Milke Babović misije civilizacijskog traga koji svakom narednom novinarskom djelatniku tiho i smjerno poručuje kako se ostavlja častan i dobar trag. Trag koji se pamti. Trag koji traje. Milkino iskustvo i zaostavština ostaju vrijednim baštinom školsko-sportskih novinarskih lekcija, koja zaslužuje naklon i naslon riječi poštovanja.

U ime nas, koji smo uz Tebe odrastali, hvala Ti na gracioznosti retoričkog stila i etosa kojima si nas nekom nevidljivom rukom vodila ka boljem svijetu, tada za nas još naivnom i dječjem, ne slučajući kakva sve lica svijeta ima. Ti si tom svijetu dao najbolje i najljepše, i lice i ime koje pamtimo i sa kojim u sjećanju živimo. Tvoje lice kao najljepša slika najljepšeg svijeta kome je darovala svoje najbolje sportske i novinarske godine, ambicije i želje, svih svojih sanjanih i najljepših svjetova.

Naš svijet draga Milka, bez Tebe bi bio okrnjen, nedovršen, bio bi to svijet bez umjetničkog dojma!

O KNJIZI MIRAŠA MARTINOVIĆA "TEUTA - KRALJICA ILIRA"

U izdanju Lokalnog javnog emitera Radija Bijelo Polje i JU Ratkovićeve večeri poezije nedavno je objavljen roman **Teuta kraljica Ilira** poznatog crnogorskog pisca **Miraša Martinovića**, dobitnika Međunarodne nagrade **Zlatni zmaj** za 2020. godinu, koju dodjeljuje Regionalni festival fantastične književnosti – REFESTICON, koji se prošle godine održao u znaku drevnih Ilira. Knjigu ispred izdavača potpisuju: **dr Andrijana Rabrenović** i **MA Kemal Musić**, a urednik izdanja je **Dragić Rabrenović**. Knjiga je objavljena u sklopu 8. Regionalnog festivala fantastične književnosti REFESTICON, čiji je pokrovitelj Ministarstvo kulture Crne Gore. U izjavi koju je dao za medije, a povodom objavljivanja ovog Martinovićeveg krunskog djela, autor kaže:

– Radi se o izdanju koje je urađeno baš onako kako sam želio i zamišljao. Posebno mi je i važno i drago što je knjiga objavljena pod motom drveni Iliri, pod kojim je tekao prošlogodišnji festival REFESTICON, pa je trebalo da bude objavljena u toj godini. No, objavljivanje je pomjereno za nekoliko mjeseci i nosi ovu godinu kao godinu izdanja.

Poznati uslovi i događanja su to učinili, ali to ne smeta, radi se o vječno intrigantnoj, gorućoj i živućoj temi, kojoj vrijeme ne oduzima na aktualnosti. Tema Ilira je intrigantna i za naučnike i pisce. Taj nestali narod, koji je živio na ovim našim i znatno širim prostorima Balkana i Mediterana, zagonetka je koja intrigira maštu i pažnju. Iako okupiran od Rimljana, uništavan, zatiran, taj narod nije mogao faktički i fizički nestati. Njegovi korijeni žive u onima koji i danas žive na ovoj zemlji, a materijalna kultura ima vidljive tragove: ostaci zidova, nekropola, predmeta kojima su se služili u svakodnevnom životu, nađeni na brojnim arheološkim lokalitetima.

U istoriji postoje ličnosti koje žive u legendi, a za ulazak u legendu, potrebni su posebni propusti i privilegije, odrednice koje ne može izbrisati vrijeme. U brojnim legendama koje žive na prostoru Boke Kotorske, a dosta ih je i nigdje na svijetu na tolikom prostoru ne postoji toliko legendi, kao što je to taj prostor i ličnost kraljice Teute, živi junakinja moje knjige.

ONO ŠTO MAŠTA PLETE JEDINO JE TRAJNO

Dragan Popadić

Kamenje govori. Ko zna da sluša. Miraš zna. Osluškuj, promišlja, zapisuje. I već je tu nova knjiga "Teuta – kraljica Ilira". Autor ne gubi vrijeme. Odmah ide na stvar. I već nas prva rečenica zaintrigira. Knjiga počinje pokličom u rimskom Senatu "Ilire treba uništiti". To je tema djela. Drsko ilirski narod sa svojom gordom i lijepom kraljicom Teutom, protiv moćnog Rima. Rimljani nemaju dileme, to je civilizacija protiv varvarstva. Ali, da li je to baš tako? Ko je civilizator a ko varvarin? Onaj koji osvaja tuđe teritorije, ili onaj koji brani svoje ognjište? Mogu li se silom nametati vrijednosti? Teuta nema dilemu: "Mi jesmo varvari, ukoliko to znači vještinu preživljavanja, otpornost i istrajnost. Iliri nijesu varvari. Već svoji na svome". Miraš otvara ovo pitanje, koje se provlači kroz ljudsku istoriju, što romanu daje poseban smisao. Ništa nije dobro ni loše samo po sebi, nego ga naše mišljenje čini takvim. Kao da čujemo vještice iz "Magbeta": "Lijepo je ružno, ružno je lijepo".

Borba Ilira i kraljice Teute protiv moćnog Rima postaje paradigma oslobodilačke borbe svih naroda. Rim nam je

donio pravo, pjesništvo, retoriku, puteve, vodovod. Ali, donio je i porobljavanje, kohorte, legije, mač i oganj. Kao da čujemo Njegoševu riječi: "Muž je branič žene i deteta, narod branič crkve i plemena!"

Kakva je Teuta? Lijepa, hrabra, gorda. Ali, ponekad nesigurna. Zatočenica snova. U mladosti su je zvali mjesečarkom. Tad je bilo lako. Život je bio bezbrižan dok je bila pastirica. Jedine brige - kako da napase kozu, pronađe rijetku biljku ili pomogne majci, vidarici. Ali, poslije smrti muža, kralja Agrona, sve je postalo drugačije. Testamentom je nju odredio za nasljednicu. Kruna je teška. Nije je lako nositi. Treba donositi neishitrene, mudre odluke, najbolje za svoj narod. No, uvijek će biti onih koji će gundati da bi Agron postupio drugačije.

U romanu, koji je zbog dramaturgije, filmičan, bljesnu i neki opšti momenti, kao upoređenje ljudi i brodova. "Uvijek nezvjesnost. Sudbine brodova i ljudi čine se istovjetnim. Na moru kao u životu, nepredvidive situacije, razbiju brod, potope ga. Tako i u životu. Sve luke su u životu nestalne. Gdje pristati, kada isploviti? Koji je čas zgodan, ne zna se, i kad se čini".

Ili pismo Demetrija zapovjednika flote, Teutinog ljubavnika. Zauzeo je grad i izdao strogu zapovijest, pod prijetnjom smrtno kazne, da se vojnici uljudno ponašaju prema stanovništvu, da se ne ruše gradske znamenitosti, hramovi, statue bogova. Da se ne pljačka i ne diraju žene. Nisu svi poštovali. Vječita priča o pobjednicima i poraženima. Jao pobijedenima. Vae victis!

Rimljani znaju, mač nije dovoljan. Kad vojnički osvojiš teritoriju treba uništiti priče. Treba osvojiti duše. Mogu se srušiti gradovi, tvrđave, hramovi. Ono što mašta plete jedino je trajno: "Nije dovoljna zemlja ako nijesmo pridobili one što na njoj žive" – kažu Rimljani.

Ili priča o iris, cvijetu po kojoj se Ilirija prepoznaje. Uprkos čizmama što ga gaze, iris još izdašniji cvijeta. Cvijet je jači od legija. Iris je nepobjediv. Rimljani su nemoćni protiv cvijetića. Kao da čujemo Dostojevskog "Ljepota će spasiti svijet".

Iliri su poraženi, ali kraljica nije uhvaćena. Nestala je i pojavljuje se kao priviđenje, istovremeno na više mjesta. Rimski vojnici su uznemireni. Njihovi zapovjednici takođe. Smjenjuju se zapovjednici, ali stanje se ne mijenja. Vojnici se bore sa priviđenjima. Prekaljeni borci, koji su prošli mnogo toga, nemoćni su pred sablasnom kraljicom koja ih posjeda. I pred legendama o njoj. Priče su opasne, znaju to Rimljani. Šire se ko požar. Zbunjuju i uznemiruju Rimljane, jačaju i ujedinjuju Ilire. Gdje zrno padne nikne šuma. Mitove je nemoguće ubiti. U njima je snaga. Buknu kad pomisliš da je gotovo. Vatra

koju je nemoguće ugasiti.

Na mene je poseban utisak ostavila priča o klesaru koji želi da u kamen pretoči Teutin lik. Kamen je pouzdan, kaže klesar, Pamćenje nije pouzdan svjedok. Riječi se mogu rasuti, priča nestati. Kamen može odoljeti. Zadržati ljepotu nenačetu vremenom. Ali, klesar je nemoćan pred ljepotom, ma koliko je obdaren. Interesantno je da i vojnik razmišlja kao klesar. Rimski vojskovođa Albin, koji je porazio Ilire, više voli djelo od riječi. "Riječi iščeznu, djela ostaju. Ona govore" – kaže Albin. Sjajno autorovo promišljanje o trajanju umjetnosti i odnosu umjetnika i ljepote.

Snovi su važan dio Miraševog pripovjedanja. U snu se muče i Teuta i Rimljani. Pohode ih mrtvi, nagovještavaju teške dane. Ali, ima i lijepih snova. Najljepše snove sanjaju oni što su svega lišeni, poručuje autor. Da li je to baš tako? Ili je to još jedan izgovor gubitnika koji su svega lišeni. Sem snova. Koji se ne vraćaju. Stvarnost ne poznaje snove. Teuta zna - Iliri će živjeti u snovima onih što će se radati. U cvjetovima, u pjesmama.

Drugi dio knjige, posebno vrijedan, su *Pergamene*. 14 pergamena pisanih kraljičinom rukom. Slučajno ih je našao pastir u pećini, u glinenoj posudi. Tu saznajemo šta je sa Teutom iz prve ruke, nakon pada Ilirije. Iz njenih promišljanja i dilema i iz razgovora sa majkom. Teuta je otkrila dar razgovora sa mrtvima. Armije mrtvih. Čuje njihove glasove, promukle, jasne, razborite, nesigurne, bliske i daleke. Mrtvi pomažu živima.

Teuta je spoznala da sve ima dva lica. Ljudi događaji. Čak i sreća. Sreća je varljiva - kaže Teuta. kao da čujemo Hamleta: "Fortuna je bludnica". Ali, da li i nesreća ima dva lica? Pitanje bez odgovora.

Rimljani su Ilirima uzeli jezik. Da ih potpuno slome, izbrišu, satru. Ali, jezik nije umro. Zapretan je u nama. Riječi ne umiru - poetski i proročki završava autor svoju ovu sjajnu knjigu.

Miraš Martinović istorijske teme obrađuje na svoj način. Kod njega mitovi su važni, ali kao tradicija koja inspiriše a ne opterećuje. Vrijednost njegovih poruka tek vidimo u savremenom svijetu koji zloupotrebljava mitove i kome mitovi služe za osvajanje, porobljavanje, ubijanje.

Miraš istorijske teme obrađuje kao klesar Teutin lik, da bi ih zavrtio na pozornicu uz poruku čitaocima: "Plešite!". I mi plešemo, iako možda i ne znamo korake. Ali, imamo volju, maštu i otvorene umove. Za početak dosta.

NE NADAJTE SE MILOSTI VI KOJI SPOZNAJETE

Tekst: Lidija Vukčević

Madonna - ne znamo tko je tu ženu prometnuo u suvremenu ikonu, kako to voli reći novinarstvo. Isprazna je i slaba ili nikakva umjetnica. Nije ni lijepa. Ima u dojmju koji ostavlja odveć provincijskog. Jedni započnu i svi za njima zapomažu isto praznoslovljenje. Inače, Bogorodica koju slave kršćani ima mnoga lica. Od Trojeručice do modrolike Filerrose.

Malogradanština - kako smo bili strogi prema provincijskom životu i njegovim objavama. Nismo li pretjerivali u tome? Je li ona izvor svem nemiru modernosti? Nije li porodila mnoga djela iz tmine i siromaštva svojih obitavališta? Stvara li samo samoubojice ili i nevjerojatne srednjoevropske genije? Jesmo li se iznjedrili iz njenih pospanosti i tromosti, iz njene učmalosti kao leptiri iz ličinke? Ona je naša druga ali prava domovina. Ne odričimo je se. Knedle sa šljivama, štrudle, pohanci, miris cimeta i gemišta, piva i klinčića, nismo li to mi razdrljenih ovratnika i razvezanih kravata? Navijamo na utakmicama, plivamo u rijekama, sanjamo o moru Jadrana. Zebemo u nevrijeme i stisnemo se kao miševi pred oluju, u strahu da ne zvizne još jedan svjetski rat.

Manje je više - nije. Manje je manje. Uvijek, pa i u kozmetici i arhitekturi odakle se provuklo ovo naizgled minimalističko načelo. Tko će uzeti manje ljepote, ljubavi, zlata, kvadrata ili namještaja kad bi se i dijelili besplatno?

Make-up - djevojke moje generacije, rođene sredinom 50ih, i danas drže do izgleda i makar minimalne šminke. Našminkati se, namazati, kako smo govorile, bilo je pitanje dobrog ukusa, odgoja i elementarne brige o sebi. Tuševi za kapke su nas zaobišli ali ne i maskare, olovke za iscertavanje kapaka ili bojanje kose i obrva. Malo pudera i sjajila za usne čine čudo, a zahvalnost izumu šminke koja pokriva podočnjake dugujemo mislim engleskom stilu šminkanja. Pred očima mi je vječna **Twigy** sa svojom frizurom dječarca i velikih očiju iscertanih mrkim sjenilom. Slični s kapom beretkom na glavi na pripadnicu Pokreta otpora.

Marenda - užina Dalmata, Primoraca, Vlaja. Obično to budu tripice, fileki, njoki ili samo neki sendvič u

srednjedobnoj generaciji. Mlađi se hrane brzom hranom **Mare nostrum** - nešto kao mare monstium. Svojataju to Sredozemno more talijanci, našijenci svijeh fela, frančeski megalomani i hispaniski, katalonski, malteški osvajači i novi križari. **Markovi konaci** - neostvarivo i nemoguće, ekskurzija u pripovijedanju koja se odveć vraća u vremenu, nerealni i nikad realizirani projekt. Istinska istočnohrvatska ili južnoserpska Potemkinova sela. Budimo aktualni. Autoputovi s Kinezima vlasnicima i tkoznačijim radnicima.

Maske - navodno ih svi nosimo sve vrijeme. Ne samo za karnevala. Možda. No one trebaju nesigurnima da samo tada izravno iskažu svoje stavove i ideje.

Metempsihoza - da ste bili u prethodnom životu mačka ili krokodil? Da ste mogli biti zatočenica konclogora pa se probudili u koži neke moderne Pražanke? Što nosi mini-suknje i nasljeduje parišku modu ili obožava britansku glazbu? Ne budite naivni, nije dragi Bog tako inventivan. Kako se to čini u bajkama, da kraljevića pretvori u žapca a pijetla u viteza. Ne zavaravajte se, vaša naizgled jedinstvena sudbina tek je jednokratno opetovanje postojanja koje se nama koje je savio, slovio XX vijek, nadaje kao bolna, reska lakrdija lošeg igrokaza.

Med i mlijeko - rekli su mi francuski prijatelji: nije ovo zemlja meda i mlijeka. Kako je zamišljate vi. Ovdje se sve teško stječe. Govorili bi to u ranu jesen slušajući moje utiske i lamentacije s prvih kroatističkih seminara i predavanja, dok smo sjedili u još uvijek toplim vrtovima pred kućom. Zasađenima raslinjem donesenim sa svih meridijana. Moji su prijatelji i domaćini tek bili otišli u mirovinu, nakon dugog učiteljevanja. Sav su svijet obišli, sve kontinente. Bile su im stigle prve mirovine. Otprilike tri puta veće nego naše...

Meditacija - od čega se to burnog mora resetirati suvremeni čovjek dalek budističkom svećeniku ili sfingama miljama ili tisućljećima? Od buke i bijesa koje sam proizvodi zadnja dva stoljeća? Od svoje galame i krikova odloženih u abdomenu? Naši djedovi nisu meditirali. Bili bi umorni od polja ili stada toliko da već s prvim

sumrakom nisu znali za sebe. Blaženi iskonski umor.

Mini suknja - jedna od modnih nužnosti mode na kojoj sam odrasla, kasnih šezdesetih. Nosila sam i ja, kao sve djevojke moje generacije. Kratke do stražnjice. Jednobojne, karirane, prugaste, s pojasevima i kravatama, bosonoga ili u dizajniranim čarapama... Ta mi smo bili djeca cvijeća. Blažene pop-filozofije: bez tenzija i strahova, puna muzike i skaradih stihova. Nakon tridesete, nisam je više nikad obukla.

Majstorska umijeća - koliki su vam majstori, zidari, ličioc, keramičari, električari, roletari, parketari, otrovali život? Svojim šlamperajem, neodrživim rokovima, famom o sebi kao o novom **Leonardu**. Vi ste biste i u avansu izbrojali te stotinjarke i tisućice koje ste odlazili samo za tu desetljetnu priliku: famoznu adaptaciju stana. I šutke ih predali bez riječi i ikakvih prigovora vašim mučiteljima. Poslije grintate mjesecima da vam vrata konačno onaj kuhinjski stol iz 70ih od slovenske smrekovine koji nikako da oboje u garažama.

Mladost - ako je jedina prednost suvremenih tridesetogodišnjaka, halal im vjera. Znatno više vrijedi naše dvije mladosti ujedno nego njihove suhe srčike lišene života, životnosti, žeravice... Ništa u njima ne gori osim povremeno žižak marihuane...

Milost - ne nadajte se milosti vi koji spoznajete. Tek slučajni prolaznici, neznanci, bit će svjedoci i, možda, utjeha vašem očajanju.

Milo za drago - Niste vi to smislili. I ne tiče vas se. Vraćajte odmah. Ne čekajte, ne očekujte rad vremena. Ono ima svoj, poseban red vožnje. Neovisan o vama i vašim nadanjima.

Misija - pobogu, ne vjerujte u te gluposti. Nitko nema misiju. Nema ni misionara. Zar ne zamjećujete da s istospolnima iščezava i misionarski zagrljaj?

Mi smo dušo vrlo novi siromasi

Nered - nije bilo nereda u djetinjstvu. U mladosti pak, tek ovlaš, naznake. Zagubljeni predmet ili komad odjeće. Kada su neki novi klinici stasali do radnih mjesta, počeli su govoriti o stvaralačkom neredu. Meni to nije jasno. Ne razumijem kaos umjetnosti. Nered u stvaranju. Činiti se neurednim, to svojstvo starosti možeš imati već nakon 40ih. Jedina buka koju stvara perilica je centrifuga koja podsjeća na avio-motore. Pred polijetanje. No nered ti ostaje u glavi, ako si imalo nervčik.

Nigdina - Nigdje, mjesto kamo se ne ide ili je nenačinjeno. Sinonim za provinciju u srpskom jeziku; uvidavniji oblik od pripizdine, za periferiju. Upućuju i nigdina i nedodija, kao poetski izrazi na bespuće. Otići

ili nastaniti se u neznano negdje.

Nevjera - nema odanijih muškaraca od nevjernih. Glupost. Muškarcima je manjak odanosti pitanje časti. Vjerni su samo starci. Vođi i državi. I tu se brzo prevuku, mijenjaju ćurak... Čim zamrzne.

Nije sve poezija - naravno. Ostalo je život. Loša, najčešće kičasta poezija. Noć do jutra - naslov je slovenskom romanu s kraja 70ih. Rijetka narativa o Golom otoku. Mnogu smo svoju svagdašnjicu, ne samo mi rođeni sredinom 50ih, probdijeli noći do jutra. Trenuci koje smo dijelili s drugima ili samo dragim Bogom. Trezvenosti. Zalud prizivajući Hipnosa.

Novo - fanatici novoga, mlađi, djeca, šminker. Nove su nam fantazije pripremane na starom, vrlo starom instrumentu. Nezasitosti ispražnjenog duha.

Novac - Koji otvara sva vrata, navodno više nego lijepa riječ. Možda je to istina. Ali, što će vam sva vrata otvorena? Ta i vi ste nasukali te zasune, prepreke, mandale, ključeve, te reze... Vaše su porte zatvorene takoreći pred vašim nosom. Imate li sreće jedna su vam vrata uvijek otvorena. La porte de la maison paternelle. Ou maternelle. Sve dok imate roditelje. Poslije, poslije vas tek ključevi podsjećaju na vlasništvo.

NN - nomen nescio; nepoznato ime. Osim u ratnim žrtvama u kojima jedan predstavlja tolike bezimene i neznane koji stradavaju zato što je neko započeo rat protiv nekog drugog. Inače, kaže Krleža, Nepoznat netko donio je jesen u sjevernu sobu. Takav nepoznat netko donese i odnese naše jeseni, uznesu ih ka zimama ili ih preplavi plimama ljeta i pramaljeća... Nove bolesti - svakodnevno iskrsavaju, kao na proizvodnoj traci. Liječe se imuno-presijom. Tiskom koji preporučuje solucije, filmovane tablete ili tabloide protiv njih. Za liječenje od parazitisa.

O

Obiteljski ručak - biva to najčešće nedjeljom ili za koji

praznik, kršćanski ili familijarni. Svi se poznaju dobro i možda baš zato i ne trpe. Ogovaraju se odsutni, ispijaju na eks pomeni mrtvima. Ništa tu nije iskreno mi istinsko. Svaki sudionik jedva čeka da se završi i šmugne. Jedino marna domaćica po količini suđa prosuđuje da je ručak bio bogat, jela ukusna i raznovrsna, prepuna delicija. I da se općenito i u svakom pogledu, u njemu uživalo.

Odsustvo - u mojoj je i prijašnjim generacijama povezano sa služenjem vojnog roka. Mladić ti dođe na odsustvo i zaprosi te. U vojnoj je službi sistem odsustava povezan s godišnjim odmorima ili premještajima. Odsustvovati, znači biti izvan situacije, mjesta, vremena. U bolnici, izvan stvarnosti ili s onu stranu njene opipljivosti.

Opernatiti - napuniti se para. Novaca. Najčešće stečenog sumnjivim putevima.

Očaranje i razočaranje - nisam posve sigurna da razumijem ljude koji se daju očarati, kao ni one što se svakočasno razočaravaju. Znači li to da su podigli svoje standarde očekivanja visoko iznad stvarnosti? Tko je god zamočio ruke u prljavštinu zbilje zna što je ljudska priroda i što njome vlada. Kaos nagona, talog odsustva čovječnosti. Možda i temeljno zlo leži u osnovi ljudskosti. Ako i jest kojim slučajem prema biološkim udžbenicima čovjek najviše biće prirode, on je ujedno i njeno dno: najniže stvorenje njeno.

Organska hrana - da se od srca nasmiješ. A postoji li anorganska? Što sve nije u stanju smisliti pomodarstvo.

Origami - kojeg li ushita i brijanja na papirnate skulpture. Koliko poduke, knjiga, prijevoda, za ovu dječju igrariju. Na koncu, izrađene u finom svijetlom papiru, vise brodovi, avioni, ptice i ne znam što sve ne. Pa papirnate zavjese, lusteri, paravani. Papirnati okus riže ili rakije napravljene od riže. Išli smo u Ljubljani tih kasnih 70ih jesti u japanski restoran. Nije ih još bilo u Zagrebu.

Otkriti beskonačnost? - Ne, ona se ne otkriva. Nego imenuje. Upoznaje. Spoznaje rijetko. Kao i svemir, beskraj, zvuk, brzina, svjetlost, atom, elektron, pozitron, čestica. Mikrokozmos je kopija svemira. I to je varka. Čovjek je daleko složeniji od ijednog svemira. Baš zbog svoje konačnosti. On propada u vremenu šireći svoj nemir u polje beskonačne spoznaje. Samo je ljudsko neutaživo znanje, nesagledivo i beskrajno. Sve ostalo su priče.

Original - izvornik, nepatvoren komešanjem ili zasićenim transmasnim lažima. Sve je izvorno. I sve se vraća počelima. Na pr. Kalup keksa Speculas. Od Alzasa do Canzasa. Kotač povijesti na biskvitnim kolima, skrhan

zalogajem, usitnjen i slomljen, ne mrda.

Orlouha - sinonim u crnogorskim govorima za zločestu i grubu ženu. Inače, biološki, ženka orla.

Otrovi olovnih slova - možda su opasniji od onih u hrani. Ipak, dragocjena su hrana prividima, snovima i idejama. Barem prvu polovicu života.

Otvorite se - formula spasa? U naše vrijeme u kojem nitko ni sa kim ne komunicira. Na dlanovima većina drži android ili tablet. Sjede u društvu od petero ili više za stolom i svi gledaju svoje ekrančice. Što čovjek na to da kaže? Otvorite se, razgovarajte. Kakav im je uopće vokabular; imaju li ga. Mucaju li ili mumljaju samo...

Osujetiti - ova je riječ ispala iz političkog rječnika s propašću bivše države. Koristilo se često u vrijeme mogućih napada mogućih neprijatelja na navodno najjači obrambeni sustav Evrope. Svejedno, nisu pravodobno osujećeni mangupi iz vlastitih redova.

Osloboditi svoje nesvjesno - zašto? I tko to uopće želi osim vaših terapeuta. Nijedno nesvjesno nije svijetlo. U mutnome i tamnini zaista je teško, često i nemoguće broditi.

OB - osobna bolest, osobni broj ili OB tamponi. U Osobnom polju sve vas to žulja i vrijeđa - pogled u intimu koji vam upućuju i žene saznaju li vam za bilo koju ličnu karticu. Teksta, duhana ili američku brzopoteznu kojom peglaju lov.

OPG - uskršli su uz eu-potpore kao gljive pod plastenicima. Ustvari, to je osobno polje gospodarstva. Možeš zavrtjeti dvominutni dokumenrac s duplim švenkom o tome kako se bere duhan, grožđe ili crvljivo voće. Navlastito s jeseni kad nakon iznenadna grada popadaju kruške, šljive i orasi - mi smo dušo vrli novi siromasi.

Ovčetina - na Jugu kažu i bravetina za peču debela mesa ovnujskoga. Pod sačom ili na ražnju svakom je Dinarcu najdraži zalogaj.

DUŠAN VUKOTIĆ ZABORAVLJENI VIZIONAR

DIO IV. - Govor Dušana Vukotića prigodom izbora u CANU za redovnog člana

"Vizualizacija Poetske riječi", Crnogorska akademija (CANU), 29.2. 1984.

U teoretskoj studiji Keatsovo shvaćanje stvaralačke mašte: "Mašta-imaginacija je čin zamišljanja ili oblikovanja mentalnog pojma, nečega što stvarno nije prisutno u čulima — rezultat tog procesa su mentalne slike ili ideje. Kada je riječ o stvaralačkoj mašti ponajčešće mislimo na pjesnike, te vidovnjake unutrašnjeg svijeta. Pravi pjesnik obdaren je nekom vrstom 'drugog' vida, višeg i slobodnijeg od običnog čula. No pjesnik nije jedini koji posjeduje taj dar. Konstruktivno maštanje, pod nadzorom i vodstvom stvaralačkog elana, nadahnjuje najrazličitija područja ljudskog djelovanja. To je ono stvaralačko rješavanje problema o kojem govori moderna psihologija. Stvaralačka mašta plodna je i u praktičnom životu kao i u naučnim otkrićima. Bez nje nema umjetničke kreacije."

Baveći se istraživanjima u modernoj animaciji stalno mi se potvrđivalo da njene prave mogućnosti leže u nemogućem; tu na prvi pogled paradoksalnu konstataciju potvrđuje činjenica da svijet animacije, koji pred našim očima oživljava, kreće se i govori jezikom pokreta i vizualne retorike, objektivno ne postoji.

Sama riječ animacija vuče korijen iz latinskog, imenica animatio označava bitno svojstvo vitalnosti živih bića, glagol animare znači ispuniti nešto vazduhom, disati, udahnuti život, oživjeti. Međutim samo oživljavanje, pokretanje, u modernoj autorskoj animaciji -- za razliku od konvencionalne animacije dnevno prisutne u medijima filma i TV-a — ne polazi od anatomski definiranog pokreta, nije antropomorfnog i ne kreće se u realistički koncipiranom prostoru. Animaciju gradimo od linije, površine, volumena, prostora i boje i zato možemo da izmislimo i pokret i prostor kao apsolutno samostalne i samosvojne likovne elemente koji nisu kopije preuzete iz stvarnosti, nego su izvorno kreirani. Život i fleksibilnost linije pretače se kroz animaciju u misaoni i estetski koncept koji specifičnim jezikom izražava određene emotivne i ideativne komponente. Moderna animacija može da vrši i rekonstrukciju vremena. Maksimalno ga

reducira i svodi na novo trajanje, no ne radi se samo o skraćivanju vremena, već o pronalaženju maksimalne izražajnosti u toj novoj dimenziji trajanja. I tako ovi elementi koje sam naveo, izmišljeni pokret u izmišljenom prostoru i vremenu mogu pokrenuti, VIZUALIZIRATI izmišljene, izmaštano poetske riječi. U tome je suština. Pored stvarnosti, autentičnih dokumenata, predmeta i fizičkih pojava — postoji i iluzija. Život je neodvojiv od snova, konkretno ne isključuje irealno, i u tim beskrajnim prostorima ljudske mašte autorski animirani film nalazi svoje inspiracije. Filmskim snimanjem igranog filma vršimo registriranje stvarnosti i za vrijeme filmske ili TV projekcije dolazi do REPRODUKCIJE nečega što već u realnosti objektivno postoji (pejzaži, objekti, interijeri, studio, glumci itd.). U animiranom filmu takva reprodukcija nije moguća, ne postoji izvan filmskog ekrana. Postoje samo nepokretni likovni elementi iz kojih je taj svijet nastao. Život animacije na ekranu mi primamo samo aktima svijesti i on egzistira samo u

našem doživljaju, za razliku od autentičnog života koji postoji nezavisno od našeg doživljaja.

Poetska riječ emitira pojmove koji mogu biti misaono oblikovani izvan naše realnosti. Mi ih čitamo, čujemo, a pošto se slika ne stvara u oku, mi možemo i da ih vidimo. Taj ničim ograničen svijet slika izvan čulne percepcije glavni je pokretač moderne animacije. Kada kažem "ničim ograničen svijet slikao, ne mislim na vizualni-senzacionalni kaleidoskop proizvoljnosti i košmara, jer kao što pjesnička riječ može da izrazi širok dijapazon misli i osjećaja tako i njena vizualizacija može da izražava emociju, određeni pogled na svijet, ideologiju i filozofiju, klimu duha ili psihozu vremena, ili jednostavno radost igre.

Crtež po svojoj prirodi ne može da osjeća i proživljava određene situacije i psihološka stanja. Fiziologija je strana svijetu animacije. Suze, znoj, krv spadaju u neki drugi film. Smrt crteža nije njegovo "krvarenje" ili "izdisanje", već brisanje gumicom ili neko drugo rješenje.

U filmu "Igra koji sam radio u kombiniranoj tehnici igranog i animiranog filma, u jednoj sceni djevojčicu/malu glumicu ugrožava nacrtani animirani tenk, približava se spreman da puca. Braneći se, djevojčica uništava animirani tenk tako što pocijepa papir na kojem je nacrtan. Animirani raketni avion koji je "napada" jednostavno je precrtan i oboren. Pada zajedno s linijama koje su ga precrtale. Suvremena animacija izbjegava doslovna ilustrativna rješenja, deskripciju i primijenjenu psihologiju. Animirani likovni elementi stvaraju niz asocijativnih situacija koje mogu biti adekvatne stanjima kroz koja čovjek prolazi. Pogledajmo jednu moguću komparaciju između statičnog i animiranog likovnog elementa.

Ako poetska riječ emitira neki pojam, neku metaforu, nadahnuti slikar to može slobodno likovno interpretirati. Rezultat je likovni predložak, umjetnička slika koju gledalac u većini slučajeva percipira na uobičajeni tradicionalni način nastojeći daje razumije. No ako se pred njim nalaze nerazumljivi likovni oblici, neka vrsta apstrakcije, on se ne snalazi. Pokrenimo animacijom te iste likovne elemente i dajmo im dimenziju pokreta, dovedimo ih u određene dramske odnose — i rezultat će biti razumljiv. U filmu "Mrlja na savjesti" sama mrlja u nepokretnom obliku je apstraktni grafički znak ničim pobliže definiran. Kada njena amorfnost likovna struktura počinje da se slobodno kreće, da pulsira stalno mijenjajući oblik, kada dolazi u odnose s drugim oblicima, pojavljuje se i nestaje — mi je i racionalno možemo pratiti.

Mrlja je postala pokretna vizualizacija govornog, odnosno literarnog pojma U filmu "Mrlja na savjesti" nema dijaloga, nema popratnog govornog komentara. Ovom komparacijom ne dajem prednost animaciji u odnosu na slikarstvo jer su to dvije suprotne umjetnosti. Istakao sam samo mogućnost i značaj animiranog pokreta. Jedanput sam u raspravi rekao:

„Animacija je protest protiv statičnosti“. Ovakvim načinom rada moguće je doći ne samo do novih sadržajnih oblika nego i do novih dimenzija vremena i prostora izvan naših uobičajenih shvaćanja tih kategorija. Nisu to neke neobičnosti, neka meta-realnost izvan čovjeka, već, uvjeren sam, integralni dio njegove ljudske prirode.

Animacija ne imitira stvarnost, nego je interpretira i stoga je poetska riječ nepresušni izvor njene inspiracije. Činjenica je da animirani film neodoljivo privlači gledaoce svih uzrasta, njegova privlačnost pored zabavnosti leži i u praiskonskoj težnji čovjeka da ostvaruje svoje snove, da stvara život i da vlada prirodom. Granice našeg svijeta, naše galaksije, određene su granicama čulnog i pretpostavkama misaonog, ali to ne uvjetuje umjetnost i stvaralaštvo. Poetska misao sama definira svoje granice. Te granice su u čovjeku stvaraoču. Koje će domete doseći, da li će zvijezde dotaći, ovisi o njemu. Maštovitost, ma koliko bila bogata i neograničena, nema onu sigurnost naših čula koja su izvor ljudskih saznanja. Da li je to njena prednost ili nedostatak? Da li bi se ostvarivali snovi vizionara i fantastičara da su prethodno njihove utopije bile provjeravane praktičnim i reduciranim analizama? Čovjek je vječni sanjar, neprekidno mijenja svoj odnos prema svijetu u kome živi. Nadograđuje ga i mijenja. Svakidašnjica često postaje ono što naša čula često do jučer nisu mogla da osjete. "Slika je nijema pjesma, a pjesma je pričajuća slika" bila je estetska norma poetike mnogih vremena. Kad pročitamo ili čujemo riječ, u nama se stvara nešto što uvjetno možemo nazvati "slikom" i ona je neki put sadržajnija od same riječi iz koje je potekla. Riječi mogu da se slikovno vide, ali iste riječi ne emitiraju, kao u nekim kopijama, iste slike. Na primjer "Luču mikrokozmu" čitaoci vide svako na svoj način. Emitirani slikovni doživljaji nikada nisu jedinstveni. Balzac je tvrdio daje Stendhalov stil pisanja stil ideja. Stil Chateaubrianda nazvao je stilom slika, a svoj stil je opisao kao stil u kojem slike upućuju na ideje. Balzac je tako, prema filmskom teoretičaru Andréu Bazinu, nesvjesno definirao i stil filma, jer se u filmu do ideje dolazi preko slike.

U pisanom tekstu ili govoru nailazimo na niz riječi koje označavaju predmete, pojave i slično, lišene svakog

individualnog obilježavanja. Ti pojmovi svode svaku konkretnost na čistu apstrakciju, jer umjesto jedne imenice mogla je stajati neka druga, sve su one proizvoljne u odnosu na predmete koje označavaju i same se po nepisanom dogovoru neke etničke skupine dodjeljuju ovom ili onom predmetu. Te riječi ako se likovno oblikuju slikarskim putem postaju određene. Ako je neki drugi "cvijet" potpuno izmišljen i naslikan ona također prestaje da bude opći pojam. Cvijeće na slikama naših poznatih naivaca, neki put veliko do neba, također je konkretno u okviru svoje likovne realnosti. Za slike neodređeni pojmovi ne postoje.

Marquez u romanu "Sto godina samoće" na jednom mjestu kaže: Svijet je bio tako nov, mnoge stvari još nisu imale ime. i da bi se spomenule trebalo ih je pokazati prstom." Ova uzročnost: od predmeta, odnosno od slike do riječi, u našem postupku ima samo drugi redoslijed: od riječi do slika. Tako se pred nama otvara svijet koji nije samo nov u početku svog nastajanja, nego je permanentno nov, jer uvijek iznova počinje da se stvara i oblikuje iz neke nove druge misli. Iz neke poetske misli, specifičnost vizualnog medija, za razliku od literature, može da ograničava maštu gledaoca, jer prikazujući gotove slike ne ostavlja mu mogućnost da zamišlja svoje.

Nakon ekranizacije popularnih i klasičnih literarnih djela mnogi gledaoci ostaju razočarani ukoliko su čitali ta djela, jer svako njih ima svoju sliku junaka i sliku ambijenta u kojem se odvijaju događaji. Njihov Bezuhin nije onaj sa ekrana, njihove Julije su drugačije. "Anikina vremena" doživljavali su na svoj način, liriku i košmaru Lalićevih junaka možda su vidjeli u svom svjetlu, svako iz svog ugla gledanja. I svi su oni u pravu. Neki futuristi smatraju da će prave revolucije u filmu biti tek kada se pronađu mogućnosti da se mentalne slike koje se stvaraju u mozgu čovjeka registriraju i projiciraju u kontinuitetu. Danas encefalografija bilježi, registrira i iscertava grafikone moždane aktivnosti. Da li će se te krivudave linije s milimetarskog papira pretvoriti u žive slike?

Moje izlaganje odnosi se prvenstveno na poetske pojmove, na alegorije, na riječi koje razumijemo i prihvaćamo iako su često izvan naših čulnih iskustava i ne postoje kao objekti u našoj stvarnosti. Ovdje ne mislim na mitološke svjetove himera, bogova i polubogova. Ne mislim na svijet Ezopovih basni. Jednu drugu stvarnost nose poetske riječi, ona izvire iz pjesničke stvaralačke svijesti, dio je imaginacije koja nije uvjetovana i spurtana objektivnom realnošću. Pjesnu ne može prepričati. Svaki pokušaj verbalne interpretacije pjesme završava

neuspjehom. Poetska riječ oblikuje mentalne pojmove izvan čulne stvarnosti i u svakoj poetskoj riječi rađa se slika i vizija. Posredstvom animacije poetska riječ može da se mijenja i da ude u vidljivi svijet kretanja. Vizualizacijom oživljavamo slike, izvlačimo ih iz riječi, dajemo im izmišljeni oblik, izmišljeni karakter i obilježje. S ekrana prihvaćamo taj svijet, doživljavamo ga, nestaje barijera između naše reducirane ljudske prirode i oživljenih snova. Vizualizacija poetske riječi nije tehnički postupak deskriptivnog prenošenja riječi u slike, već kreativni čin donekle sličan prepjevu pjesme kada je moguć doslovni prijevod.

U Čehovljevoj noveli "Osvetnik" koju sam realizirao 1960. naišao sam na niz inspirativnih mjesta koja su se doslovno nudila za u animirane slike. Animacijom sam pokrenuo i tok fantazmagoričnih misli glavnog junaka i učinio ih ravnopravnim scenama okvirnog događaja. U jednom davnom razgovoru s redateljem dr. Brankom Gavellom on mi je nadugo izlagao neke scene svojih teatarskih projekata koje su se po njegovom mišljenju najbolje mogle interpretirati animacijom. Osjetio sam da ga u radu povremeno sputavaju fizički zakoni, zemljina teža, nemogućnost da mijenja vrijeme i prostor u djeliću sekunde. Nedostajalo mu je ono što može animacija. Danas se suvremeni teatar često služi postupkom "Multi medija", na scenu se uvode ekrani i monitori. Filmske i TV projekcije stapaju se s glumačkim inscenacijama.

U početku izlaganja spomenuo sam da stvaralačka mašta nadahnjuje i najrazličitija područja ljudskog djelovanja. Uvaženi prof. dr. Pavle Savić u jednom je razgovoru iznio svoje mišljenje: smatrao je da bi se animacijom mogle prikazati i objasniti fascinantne slike koje su ležale u njegovoj teoriji i bile dostupne ljudskom oku. Dobro je znao da sve ono što ne možemo snimiti kamerom možemo vizualizirati animacijom i da svijet koji je nedostupan našem oku nije ništa manji od našeg vidljivog svijeta...

U svijetu nauke bezbroj je procesa koji Esherihiju koli ne mogu jasno definirati. Animacijom sam dosada učinio vidljivim nekoliko "nevidljivih" procesa. Realizirao sam u filmu Oksi-tetraciklin sekvencu sinteze proteina. Znamo da prestankom sinteze proteina prestaje i život. U filmu "Cutis plastica" bavio sam se redukcijom vremena i animacijom sam prikazao u nekoliko minuta neke faze u transplantaciji tkiva čiji proces inače traje mjesecima. Spominjući neke svoje filmove rekao sam da su realizirani bez riječi. Tekst im nije bio potreban. Za vizualiziranu poetsku riječ ne postoje jezične barijere. Govoreći jezikom slike animirani filmovi postižu univerzalnu čitljivost.

MAJSTOR POETIZIRANE GEOMETRIJE

Tekst: Slobodan Mitrović

Mogao je da izvede sve što je zamislio. U amorfnoj mreži heksagona umio je da podstakne izražajnost oblika... U svom stvaralaštvu, oslonjen na prirodu u svim njenim datostima, prihvata pčelinje saće, zadivljujuću organsku strukturu, davno prepoznatu šemu nastajanja graditeljskih struktura

Arhitektonsko djelo koje podstiče na razmišljanje, na doživljaj, već je ispunilo svoj cilj novostvorene vrijednosti.

Takav je slučaj sa ostvarenjima Slobodana Vukajlovića, mjestima ambijentalnog prepoznavanja u Nikšiću i okolini.

Nesvakidašnji je talenat Slobodana Vukajlovića (1934-2006) kada znamo da njegovo djetinjstvo izrasta iz ratnih prilika Nikšića. Mladalačko odrastanje odvija se kroz nesvjesna isčitavanja epoha grada: od Anderbe i Rimskog mosta na Moštanici, srednjovjekovnog Onogošta, stećaka, Crkve Sv. Petra, do arhitekture Preobraženskog, Hrama Sv. Vasilija Ostroškog na Petrovoj Glavici sa prvim urbanističkim planom Josipa Slada (1883) i dvorcem Knjaza Nikole (1890), Carevim mostom. Njegov senzibilitet, spoznao je tu duboku transformaciju grada u kojem je slojevita supstanca prošlih vremena ugrađivala fundamente u buduće stvaraoce Nikšićkih baštinka.

Diplomirao je arhitekturu u Beogradu (1961). Nije prihvatio priliku da bude asistent prof. Bogdanu Bogdanoviću. Zaposlio se u Odjeljenju za komunalne poslove i učestvovao u osnivanju Zavoda za urbanizam u Nikšiću. Sa te pozicije izgrađuje, transformiše, formira nove ambijente grada, nove prostorne sadržaje.

Po davno ustanovljenim tezama da arhitekturu čini trojstvo: funkcija, konstrukcija i forma, njegovi objekti jasno i uočljivo koegzistiraju sa svakom od ovih premisa.

Funkcionalno i konstruktivno oblikovanje prostora S. Vukajlović razrađuje u sistemu modularne heksagonalne mreže. Ona za njega nije "jedna od mogućnosti" organizovanja prostora, nego filozofija ljudskog bitisanja. U svom stvaralaštvu, oslonjen na prirodu u svim

njenim datostima, prihvata pčelinje saće, zadivljujuću organsku strukturu, davno prepoznatu šemu nastajanja graditeljskih struktura. Heksagonalna mreža omogućuje lakoću kretanja i cirkulacije. U prirodi nema pravih linija i pravih uglova. Mnogi arhitekti su pokušavali da projektuju u sistemu heksagona i odustajali kada ne bi uspjeli da postave konstrukciju i formu. Vukajlović je imao nevjerovatan osjećaj kako i kada da završi, kako i gdje da podigne heksagon u vertikalnu, u formu, i stvori jedinstven objekat.

Taj njegov talenat je uspješno došao do izražaja na motelu Jastreb (1971.) koji je odmah Vukajlovića uvrstio u značajne arhitekture Crne Gore.

On se lagano poigrao sa trougaonim kosim ravnima i dobio "lebdeću" organsku skulpturalnost u kamenom bespuću okoline Nikšića. Kada se pažljivije analizira i uzme u obzir da je trougao jedna kruta geometrija, očigledno da je arhitekta fluidom za konstruisanje arhitektonskih sklopova, imao vanrednu sposobnost.

Geometrizam u arhitekturi je krut, hladan, nepoželjan. Uvidom u gradsku kapelu (1969), motel Jastreb i dječji vrtić (1971), Crkva Sv. Ćirila i Metodija, (1972) može se slobodno reći da je Vukajlović krutoj geometriji dao organsku poetsku strukturu i stvorio specifičnu estetiku "lirskog geometrizma" ili "poetiziranu geometriju" kako vole da klasifikuju istoričari i teoretičari.

Mogao je da izvede sve što je zamislio. U amorfnoj mreži heksagona umio je da podstakne izražajnost oblika. Analizirajući njegov konstruktorski talenat, presudan u ličnosti dobrog arhitekta, bitan je podatak da se godinama bavio kursevima: modelara, jedrilčara, padobranstva i motorne pilotaže, radio-amatera, foto-amatera i tako razrađivao svoju konstruktorsku maštu. Bio je odličan crtač; svaki projekat ispitivao na maketi, fotografisao i analizirao. Njegovi projekti su bili male arhitektonske studije.

Zanimljiv je podatak da je njegov otac konstruisao plug na sunčani pogon. Sa takvim genom, uz rad na sopstvenom izgrađivanju vizija arhitekta se kompletno ostvarila.

Doktorirao je na Arhitektonskom fakultetu u Krakovu, sa tezom "Heksagonalni sistemi u arhitekturi", što mu

je donijelo titulu prvog doktora arhitekture u Crnoj Gori (1978). Investiciona banka (1974); Spomen dom u Bogetićima (1980), su takođe njegova originalna autorska djela, a Motel "Grotta Regina" Bari, Italija (1974) je prvi inostrani uspjeh jednog crnogorskog arhitekta.

Kao profesor formira nastavne programe, piše udžbenike, pisanom riječju se zalaže za napredne ideje. Vukajlović je bio kompletna akademska struktura ličnosti, gospodskog manira i ponašanja, uvijek sa lulom, harizmatičan, fascinirao je svojom preciznošću i tačnošću.

U domaćim i međunarodnim asocijacijama angažovao se intenzivno, pitanjima inoviranja i kvaliteta arhitektonsko-urbanističke struke. Bio je član IKOMOS-a za kulturnu baštinu. Dobitnik je republičke Borbine nagrade za arhitekturu i nagrade grada Nikšića 18 septembar.

Izložbe koje je organizovao unuk David sa kataloškom obradom cjelovitog graditeljskog djela Slobodana Vukajlovića, ukazuju na obavezu naučnog istraživanja njegove arhitekture. U istorijskim graditeljskim slojevima Nikšića, S. Vukajlović obezbijedio je sebi originalnu poziciju u plejadi značajnih istorijskih graditelja.

CRNOGORSKA DRŽAVA PRED IZAZOVIMA DEMOKRACIJE

Pišu: Danilo Ivezić i Dragutin Lalović

Tek u jedanaestom ciklusu parlamentarnih izbora, nakon tri desetljeća formalno višestranačkog režima, prvi put u suvremenoj crnogorskoj postsocijalističkoj povijesti, došlo je do demokratske smjene stranke na vlasti. Smjena s vlasti vječno vladajućeg DPS-a pravi je početak uspostavljanja unutrašnje suverenosti crnogorske države kao deprivatizirane javne vlasti svih svojih građana.

Neočekivano i predugo iščekivano, DPS je najzad prestao biti državna partija, a država njena partijska privatna država. Takva duboka strukturna promjena označava mnogo dublji povijesni prijelom od obične demokratske izmjene na vlasti: cijeli stari režim stranačkog sustava s dominantnom strankom i semikompetitivnim izbornim sistemom, kao i autoritarna država koja im odgovara, najzad biva načet a otvaraju se mogućnosti preobrazbe partijske i autoritarne u pravnu i demokratsku državu, monističke u pluralističku demokraciju, semikompetitivnoga u kompetitivni izborni model.

Da bismo mogli razumjeti karakter političkih promjena u Crnoj Gori, valja najprije predočiti veoma specifičnu crnogorsku stranačku scenu, u svjetlu rezultata posljednjih parlamentarnih izbora.

1. Izborni rezultati

Na parlamentarnim izborima u Crnoj Gori, održanim 30. avgusta 2020. godine, učestvovalo je šest političkih stranaka i pet koalicija.

POLITIČKE STRANKE:

- 1) Socijaldemokrate.
- 2) SDP (Socijaldemokratska partija).
- 3) Bošnjačka stranka.
- 4) HGI (Hrvatska građanska inicijativa).
- 5) HRS (Hrvatska reformska stranka).
- 6) DPS (Demokratska partija socijalista; na njihovoj je na listi bio i predsjednik Liberalne partije).

IZBORNE KOALICIJE:

1) CRNO NA BIJELO – koaliciju čine: Građanski pokret URA, Stranka pravde i pomirenja, Grupa birača CIVIS i nezavisni intelektualci.

2) ZA BUDUĆNOST CRNE GORE – veliku koaliciju čine: Demokratski front (malu koaliciju unutar nje čine: Nova srpska demokratija, Pokret za promjene, Demokratska narodna partija), Socijalistička narodna partija Crne Gore, Prava Crna Gora, Ujedinjena Crna Gora, Radnička partija, Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore, Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore, Srpska radikalna stranka, Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde.

3) MIR JE NAŠA NACIJA – koaliciju čine: Demokrate – Demokratska Crna Gora, DEMOS (Demokratski savez), Partija penzionera i restitucije, Građanski pokret Nova ljevica.

4) JEDNOGLASNO – albanska koalicija koju čine Demokratska Partija, Demokratska Unija Albanaca i Demokratski Savez u Crnoj Gori – Koalicioni shqiptar "Bashkë nji za" Partia Demokratike, Unioni Demokratik i Shqiptarëve dhe Lidhja Demokratike në Mal të Zi..

5) ALBANSKA LISTA i LISTA SHQIPTARE.

Ukupno je u izborni proces bilo uključeno trideset subjekata, od političkih stranaka, preko nevladinih organizacija, do interesnih skupina, na jedanaest kandidacionih lista.

Pravo glasa imalo je 540.026 birača. To pravo iskoristilo je 413.894 birača (74,64%), što se smatra visokom stopom izlaznosti i zavidnim stupnjem participativne političke kulture.

Od jedanaest izbornih lista njih devet je osvojilo skupštinske mandate. Evo kako izgleda nova struktura parlamenta, koja u cjelini ima 81 poslanika:

- 1) DPS – 30 mandata (35,06%);
- 2) ZA BUDUĆNOST CRNE GORE – 27 mandata (32,55%);

- 3) MIR JE NAŠA NACIJA – 10 mandata (12,53%);
- 4) CRNO NA BIJELO – 4 mandata (5,54%);
- 5) SOCIJALDEMOKRATE – 3 mandata (4,09%);
- 6) BOŠNJAČKA STRANKA – 3 mandata (3,98%);
- 7) SDP – 2 mandata (3,14%);
- 8) JEDNOGLASNO-albanska koalicija – 1 mandat (1,14%);
- 9) ALBANSKA LISTA – 1 mandat (1,58%)

Dvije hrvatske stranke nijesu uspjele ostvariti izborni cenzus koji bi im garantirao poslaničko mjesto, zbog preraspodjele glasova njihovog biračkog tijela, uz napomenu da je HRS (Hrvatska reformska stranka) osnovana neposredno prije samih izbora.

Postizborna koalicija tri koalicije ZA BUDUĆNOST CRNE GORE, MIR JE NAŠA NACIJA i CRNO NA BIJELO, formirala je parlamentarnu većinu (41 poslaničko mjesto).

2. Stranački politički profil i sastav Skupštine Crne Gore

Sastav Skupštine Crne Gore s obzirom na političku pripadnost i vrijednosne orijentacije poslanika u najmanju ruku je izuzetno zanimljiv.

* Vladajuću grupaciju čine tri koalicije (41 poslanik):

1) Velika koalicija **Za budućnost Crne Gore**, koja čini 2/3 većinu u vladajućoj skupini, ima 27 poslanika. Koaliciju čini jedanaest političkih stranaka, konglomerat širokog političkog spektra od krajnje desnice (Srpska radikalna stranka) do krajnje ljevice (Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore), s temeljnom odrednicom u većinskom dijelu (osim možda Pokreta za promjene, koji je protiv Mila Đukanovića i DPS-a svim mogućim sredstvima) "protiv Crne Gore", za "Srbiju i srpstvo po svaku cijenu".

Sedam od jedanaest političkih stranaka zastupljeno je u Skupštini CG. Evo kako izgleda raspored poslaničkih mjesta:

Nova srpska demokratija (NSD): 9 poslanika (Simonida Kordić, Slaven Radunović, Strahinja Bulajić, Jovan Jole Vučurović, Jelena Božović, Marko Kovačević, Milo Božović, Radoš Zečević i Dejan Đurović).

Kako joj već i samo ime sugrira, stranka okuplja pripadnike samo **srpskog naroda**. Osnovana je 2009. godine, a većina je njenih članova iz nekadašnje Srpske narodne stranke. Transformacijom nekadašnje **Srpske liste** nastaje Nova srpska demokratija. Njen predsjednik je **Andrija**

Mandić. Potpredsjednici su Slaven Radunović, Emilo Labudović, Strahinja Bulajić. Himna joj je "**Bože pravde**", a zastava **srpska trobojka**. Predsjednik stranke nosi titulu četničkog vojvode. Apsolutni su pobornici svega srpskoga i negatori Crne Gore i crnogorskoga. U tom smislu, nijesu naprosto "prosrpska", nego **velikosrpska** stranka. Deklariraju se kao protivnici euroatlantskih orijentacije Crne Gore, odbacuju priznanja Republike Kosovo. Od 2012. članica koalicije **Demokratski front**.

Pokret za promjene (PZP): 5 poslanika (Nebojša Medojević, Branko Radulović, Branka Bošnjak, Vladan Raičević i Jovanka Bogovac).

PZP je nastao 2006. iz nevladine Grupe za promjene (2002.). Stranku su činili bivši liberali, socijaldemokrati i drugi akteri iz 90.-ih godina. U predreferendumskom razdoblju i uoči održavanja državotvornog referenduma 2006. godine vodstvo stranke i njihov čelnik Nebojša Medojević su uporno izbjegavali službeni i javno se opredijeliti jesu li ZA ili PROTIV crnogorske državne samostalnosti. PZP 2007. godine postaje dio Ujedinjene opozicije koja je objedinila gotovo čitavu opoziciju u vrijeme usvajanja novog Ustava, ali ju je napustila zajedno s **Bošnjačkom strankom** i započela samostalne pregovore o novom **crnogorskom ustavu**, da bi na kraju i glasala za novi Ustav, omogućujući potrebnu kvalificiranu dvotrećinsku većinu u Skupštini. Nakon izbora za Predsjednika Crne Gore 2008. i lošeg rezultata na tim izborima, rejting PZP pada. Stranka se sve više povezuje s tzv. prosrpskim strankama i pridružuje se "srpskom bloku" u svim aktivnostima koje poduzimaju u Crnoj Gori nakon donošenja odluke Vlade Crne Gore o priznavanju Republike Kosovo (oktobar 2008). To dovodi do cijepanja stranke i odlaska procrnogorskog dijela pod vodstvom **Gorana Batričevića**, uz optužbu da je PZP napustio svoja izvorna polazišta. Nova orijentacija približava ih SNP-u i Novoj srpskoj demokratiji. PZP sa Novom srpskom demokratijom i Demokratskom narodnom partijom 2012. godine formira koaliciju Demokratski front. Svojim istupima, pogotovu u zadnjih par godina za čelnika PZP Nebojšu Medojevića se može reći da je jedino dosljedan u svojoj nedosljednosti. Među mnogim njegovim "biserima" je čestitka Trumpu na "istorijskoj pobjedi" na predsjedničkim izborima u SAD (11/2020.).

Demokratska narodna partija (DNP): 5 mjesta (Maja Vukićević, Milun Zogović, Predrag Bulatović, Milan Knežević i Dragan Borović).

Stranka je službeno registrirana 2014 godine. Nastala je iz one grupacije koja je 2012. godine napustila SNP nakon neuspjelih pregovora oko formiranja koalicije

Demokratski front. Do odvajanja je odšlo zato što im SNP nije bio dovoljno "srpski". Pod nazivom "Grupa birača Milan Knežević" pristupaju novoj koaliciji. Karakteristično je da naziv stranke u osnovi odudara od javnih istupa njenih čelnika, koji zagovaraju i vode ekskluzivnu srpsku politiku. Po programu, sastavu članstva i pristalicama ova je stranka u potpunosti srpska.

Socijalistička narodna partija (SNP): 5 poslanika (Vladimir Joković, Danijela Đurović, Dragan Ivanović, Dragan Vukić i Milosava Paunović).

SNP je nastao nakon sukoba i raskola u Demokratskoj partiji socijalista Crne Gore 1998. godine. Osnivač i prvi predsjednik stranke je bio Momir Bulatović. Posle saveznih izbora 2000. i pada Slobodana Miloševića u Srbiji, dolazi do sukoba i rascjepa u stranci. Stranku preuzima Predrag Bulatović, a Momir Bulatović izlazi iz SNP i formira novu stranku – Narodnu socijalističku stranku.

SNP je, kao *prosrpska* stranka, bila lider opozicije, sve do referenduma 2006. na kojem je kao predvodnik udruženih protivnika crnogorske nezavisnosti doživio poraz (nije priznao rezultate referenduma, a njegov čelnik Predrag Bulatović će biti upamćen po svom "dramatičnom" istupu na TV Crne Gore nakon objave prvih, preliminarnih, rezultata referenduma, da "nije vrijeme za slavlja i vatromete i da se nema što slaviti"). Nakon toga je slijedio izborni krah koalicije unionista na parlamentarnim izborima iste 2006. godine. Nakon propalih pregovora o koaliciji s Demokratskim frontom (uoči izbora 2012. godine) ponovo dolazi do rascjepa unutar SNP. Dio članstva pod vodstvom Predraga Bulatovića i Milana Kneževića napušta SNP i formira novu stranku Demokratsku narodnu partiju (koja će s Pokretom za promjene i Novom srpskom demokratijom formirati koaliciju Demokratski front – 2012.)

Prava Crna Gora (PCG): 1 poslanik (Marko Milačić).

Osnovana je početkom 2018. godine. Pripada političkoj desnici i zastupa ideologiju konzervativnog nacionalizma. Zalaže se za njegovanje tradicionalnih društvenih i politički vrijednosti "našeg naroda", sa posebnim naglaskom na njegovanju izvornih državotvornih tradicija Crne Gore iz vremena dinastije Petrovića Njegoša (odrednice iz službenih dokumenata stranke). Problem s ovim odrednicama je tumačenje "izvorne državotvorne tradicije Crne Gore" koja počiva na velikosrpskoj argumentaciji i dokazima, počevši od Petrovića, preko Podgoričke skupštine, do odrednica o antifazišizmu u Crnoj Gori. Stranka i njen čelnik Marko

Milačić su žestoki protivnici evroatlanskih integracija Crne Gore i zagovornici njenog povezivanja sa Srbijom, Republikom Srpskom i Rusijom. Naziv stranke je u skladu s njihovim viđenjem Crne Gore.

Ujedinjena Crna Gora (UCG): 1 poslanik (Vladimir Dobričanin).

Osnovana je 2017. godine iz "konzervativne" frakcije DEMOSA (Demokratskog saveza) točnije nakon sukoba dvojice tadašnjih čelnika Miodraga Lekića i Gorana Danilovića. Javnost tog vremena ih pamti po međusobnim optužbama i prepucavanju o tome tko je legalni i legitimni predstavnik stranke. Nakon odluke Apelacionog suda koji je dao za pravo Lekiću, Danilović formira novu stranku. Prepoznatljiva je po bezrezervnoj podršci litijama i djelovanju SPC u Crnoj Gori.

Radnička partija (RP): 1 poslanik (Maksim Vučinić).

Partija je osnovana 2015. godine u okviru preslagivanja tzv. sindikalne scene u Crnoj Gori. Osnivač je Janko Vučinić koji je i istakao da Radnička partija nastaje iz jakog sindikalnog pokreta Željezare Nikšić. Sadašnji lider je sin Janka Vučinića, Maksim. Politički prostor djelovanja u potpunosti je suprotan nazivu i ideološkoj odrednici "prava radnika". Njen politički profil se mogao naslutiti po činjenici da su na osnivačkoj skupštini glavni govornici bili Andrija Mandić, Nebojša Medojević, Branko Radulović, perjanice Demokratskog fronta.

Zanimljivo je da su iz ove koalicije formirana *tri kluba poslanika*, a poslanik Marko Milačić (Prava CG) je nezavisan. Milačić je inače poznat po protivljenju pristupanju Crne Gore NATO-u (paljenje zastave), po učešću u litijama i izjavi "tamjan, a ne maska, čuva od koronea!"

Iščitavajući pojedinačno djelovanje i angažman poslanika ove koalicije iz njihovih službenih biografija (objavljenih na sajtu Skupštine Crne Gore) može se zaključiti o izrazito anticrnogorskom djelovanju uviđenom u formu protivljenja Milu Đukanoviću i DPS-u te stavljanju znaka jednakosti između države (Crne Gore) i navedene osobe i partije. Njihovo isticanje da se radi o privatnoj državi u kojoj su do "kraja zgažena prava Srba u Crnoj Gori" je osnovna maksima njihovog djelovanja. Takozvani stari kadar ove grupacije je listom bio protiv referenduma. Do kojih ekstrema ide protivljenje svemu crnogorskom može se vidjeti i po pojedinačnim referencama iz službenih biografija. U Skupštini Crne Gore u ovoj grupaciji poslanika sjede osobe koje u svom stručnom i političkom djelovanju (od rođenja pa nadalje) nemaju **ništa** vezano uz Crnu

Goru osim nastojanja da je ne bude.¹

2) Koalicija **Mir je naša nacija** osvojila je 10 poslaničkih mjesta. Koaliciju čine tri političke partije i jedan građanski pokret, pa bi joj načelna odrednica trebala biti "građanska Crna Gora", sa svim ostalim odrednicama (sekularna, multikulturalna, multikonfesionalna i sl), što ipak nije slučaj. Koalicija je u tom pogledu nedefinirana osim u negativnoj odrednici prema DPS-u i njenom čelniku i s izrazito naglašenom vezom sa Srpskom pravoslavnom crkvom u Crnoj Gori. Sastavni su dio vladajuće koalicije. Ako bismo u jednoj rečenici pokušali definirati za što se zalaže, mogli bismo reći za *svetosavsku pravoslavnu Crne Goru*, jer je za njih pravoslavlje ovde vezano isključivo za SPC. U Skupštini su zastupljene dvije političke stranke:

Demokrate-Demokratska Crna gora (DEMOKRATE): 9 poslanika (Aleksa Bečić, Zdenka Popović, Dragan Krapović, Boris Bogdanović, Momo Koprivica, Danilo Šaranović, Tamara Vujović, Albin Čeman i Vladimir Martinović).

Demokratska Crna Gora osnovana je 2015. godine nakon trećeg velikog rascjepa unutar Socijalističke narodne partije, odnosno sukoba Alekse Bečića, mlade uzdanice SNP-a, s tadašnjim rukovodstvom stranke na čelu sa Srđanom Milićem i Snežanom Jonicom, u tzv. predkongresnom, postkongresnom i postizbornom periodu vezano uz djelovanje SNP-a i status "mladih, mudrih i hrabrih" (iz saopćenja Drobunjaka i Lazovića objavljenog u *Danas* 3/2015.) Iako najavljiavana kao

¹ Eklatantan primjer je poslanica Simonida Kordić, u čijoj biografiji (na navedenom web-u Skupštine) između ostalog piše: "...Dipl. pravnik, Univerzitet Beograd, Pravni fakultet, Srbija, Međunarodno javno pravo, 1992.; Članica Ekspertskog tima delegacije Republike Srpske i BiH u pregovorima sa Londonskim klubom u vezi sa rebalansom duga BiH; Članica Ekspertskog tima delegacije Republike Srpske i BiH u Vašingtonu (uspostavljanje diplomatskih odnosa sa SAD, pregovori sa državnim sekretarom Medlin Olbrajt, Stroubom Talbotom, Richardom Holbrukom, pregovori u Pentagonu, Kongresu, Stejt departmentu); Članica Ekspertskog tima delegacije Republike srpske i BiH u Maleziji (uspostavljanje ekonomskih veza, pregovori sa premijerom Mahatirom, kraljevskim izaslanicima i kraljem Malezije); Članica Ekspertskog tima delegacije Republike srpske i BiH na sastancima sa Ričardom Holbrukom, Klausom Kinkelom, predstavnicima Svjetske banke za obnovu i razvoj, izaslanicima predsjednika SAD, ambasadorima i visokim predstavnicima međunarodne zajednice za BiH; Urednica i autorka u Spoljnopolitičkoj i informativnoj redakciji "TV Politika" Beograd; Autorka i novinarka listova "Politika", "Dnevni telegraf", "NIN", Nedeljni Telegraf "Politika Ekspres" - Beograd...

stranka lijevog centra, Demokrate su u suštini svoju političku odrednicu u cijelosti pokazali priključivanjem Europskoj narodnoj partiji (EPP) – ideološka usmjerenost je desni centar. Deklarativno proevropska, ali pod izrazitim utjecajem SPC u Crnoj Gori. Svoj antagonizam spram DPS-a i Mila Đukanovića vidljiv je i u službenim dokumentima u kojima Demokrate imaju "izričitu zabranu bilo kakvog koaliranja s DPS". Lider Demokrata je Aleksa Bečić, predsjednik Skupštine Crne Gore (nakon izbora 2020.)

Demokratski savez (DEMOS): 1 poslanik (Miodrag Lekić).

Stranka je osnovana 2015. godine kada je Miodrag Lekić, čelnik Demokratskog fronta, izašao iz ove koalicije zbog suštinskog neslaganja oko djelovanja ove koalicije. Njemu se pridružio i Goran Danilović, tada predsjednik skupštinskog kluba Demokratskog fronta. Stranka pripada desnom centru političkog spektra. Iako su programski slični Demokratima, razlog koaliranja rušenje DPS-a i njihovog čelnika i Mila Đukanovića. 2017. u stranci dolazi do rascjepa. Konzervativna frakcija predvođena Goranom Danilovićem i Goranom Radonjićem osniva novu stranku, Ujedinjena Crna Gora, koja će svoje buduće političko djelovanje vezati uz Demokratski front.

3) Koalicija **Crno na bijelo** osvojila je 4 poslanička mjesta. Sastavljena je od dvije političke stranke i dvije grupacije građana, koja je stalno naglašavala svoju građansku i proeuropsku orijentiranost, potrebu reformi i radikalnih promjena u cilju zaustavljanja klijentelizma, nepotizma, partitokracije i sl. Protivljenje akterima pret hodne vlasti i čelnom čovjeku DPS (nije pregruba riječ "mržnja"), odredili su ulazak ove koalicije kao jezičak na vagi u većinsku koaliciju sa strankama i pojedincima s kojima ni u čemu ne dijele svjetonazorske odrednice. Ova koalicije u Skupštini Crne Gore zastupljena je s jednom političkom strankom i jednom grupacijom:

Građanski pokret URA: 3 poslanika (Miloš Konatar, Božena Jelušić i Suada Zoronjić).

Građanski pokret Ujedinjena reformska akcija (URA) je osnovan 2015. godine, kao pokret aktivista, intelektualaca i građana (građanski pokret lijevog centra, na socijalno-liberalnim načelima). Svoje političko djelovanje definirali su kroz pet principa: vladavina prava i borba protiv korupcije; zaštita životne sredine; ekonomska reforma; reforma zdravstvenog sistema; reforma obrazovnog sistema. Osnivači su joj istaknuti socijaldemokrati, liberali, pojedinci iz Pokreta za nezavisnu evropsku Crnu Goru, procrnogorski orijentirani

pojedinci, oni koji su smatrali da politika vladajućeg DPS vodi Crnu Goru izvan proklamiranih odrednica demokratske, pravne, prosperitetne, evropske Crne Gore. Unutar URA-e je 2017. godine došlo do raslojavanja i odlaska većeg broja osnivača u vezi s pitanjima načina ostvarivanja programskih odrednica i pitanja s kim i kako do postavljenih ciljeva. Drugim kongresom i izborom Dritana Abazovića (nekadašnjeg poslanika Pozitivne Crne Gore) za predsjednika, taj proces je završen. URA se "vezala" uz grupaciju "Vijesti" (Perović, Ivanović) koji su kao svoje prioritete postavili rušenje Mila Đukanovića svim sredstvima, čak i koalicijom s političkim akterima u Crnoj Gori i izvan nje koji svojim djelovanjem dovode u pitanje državu Crnu Goru. Građanska, evropska komponenta u mnogo čemu je kontaminirana djelovanjem njenog predsjednika i parlamentarnog kluba nakon izbora 2020. i ulaska u vladajuću koaliciju.

Grupa birača CIVIS²: 1 poslanik (Srđan Pavićević).

* Opozicionu grupaciju u Skupštini Crne Gore čine (40 poslanika):

Demokratska partija socijalista (DPS): 30 poslanika. Po broju osvojenih mandata ona je pojedinačni pobjednik izbora, ali s obzirom na deficit koalicijskog potencijala nije bila u mogućnosti formirati vlast. Na listi DPS-a bio je i čelnik Liberalnog saveza Crne Gore koji se izabran za poslanika.

Demokratska partija socijalista (DPS): 29 poslanika (Duško Marković, Branimir Gvozdenović, Aleksandra Vuković, Mevludin Nuhodžić, Predrag Bošković, Jevto Eraković, Nikola Rakočević, Dragica Sekulić, Petar Ivanović, Halil Duković, Dragutin Papović, Marta Šćepanović, Luidi Škrelja, Vesna Pavićević, Miloš Nikolić, Miodrag Vuković, Nikola Janović, Daliborka Pejović, Branko Čavor, Bogdan Fatić, Danijel Živković, Suzana Pribilović, Ivan Mitrović, Abaz Dizdarević, Predrag Sekulić, Andrija Nikolić, Jovanka Laličić, Lidija Kljaić, Mimir M. Mugoša).

Demokratska partija socijalista (DPS) je politička stranka čiji je preteča Savez komunista Crne Gore. Osnovana je 1991. godine. DPS je organizator referenduma održanog 1992. godine (pri čemu nije istodobno održan i u Srbiji) na kojem 95,65% birača izjasnilo za zajednicu sa Srbijom pod nazivom Savezna Republika Jugoslavija.

² Ne postoje relevantni podaci za Grupu birača CIVIS, koji bi bili reference i odrednice vezane uz njihovo djelovanje. Postoji samo tzv. ponuda Otvorene platforme "Crno na bijelo" za ozdravljenje države.

Sve do 1997. godine DPS je aktivni sudionik i zagovornik politike Slobodana Miloševića. Krajem 1996. je počela, a 1997. eskalirala duboka kriza u Demokratskoj partiji socijalista, nakon sukoba Mila Đukanovića sa Slobodanom Miloševićim, a time i sa Momikom Bulatovićem tada predsjednikom DPS-a i Predsjednikom Republike Crne Gore. Sukob je kulminirao rascjepom unutar DPSa i odlaskom Momira Bulatovića koji sa svojom pristašama osniva SNP.

Na parlamentarnim izborima održanim 1998. godine zajednička izborna lista "Da živimo bolje - Milo Đukanović", sastavljena od DPS-a, NS i SDP-a osvojila je 42 od ukupno 78 mandata u Skupštini Crne Gore.

Od tada pa sve do 2020. novi DPS je obnašatelj vlasti u Crnoj Gori. 2001. godine dolazi i do korjenitih promjena Programa DPS-a, u koji je ugrađeno osnovno strateško opredjeljenje: demokratska, međunarodno priznata i nezavisna Crna Gora. Umjesto referenduma o nezavisnosti, 2002. godine potpisan je Beogradski sporazum između Crne Gore i Srbije, pod pritiskom EU, kojim je formirana konfederalna Državna zajednica Srbije i Crne Gore.

Referendum o državno-pravnom statusu Crne Gore održan je 21. maja 2006. godine, usprkos "novoj većini" koju je tražila Evropska unija (većinskoj podršci od 55%), opcija za nezavisnost osvojila je 55,5% glasova.

Na parlamentarnim izborima iste 2006. godine DPS je uvjerljivo pobijedio.

Period nakon referenduma i pored izrazite naklonjenosti birača DPS-u (vidljivo iz rezultata izbornih ciklusa) nije kapitaliziran za suštinske, reformske procese i promjene u cilju jačanja i izgradnje demokratske, prosperitetne i pravne države (aktivnosti na međunarodnom planu daleko su premašivale ove na unutarnjem). S porastom klijentelizma, korupcije, urušavanja pravosudnog sustava, povećanja nesigurnosti građana i nejednakosti pred zakonom, raste nezadovoljstvo i razočaranje kod velikog broja građana, pogotovo onih suverenističke provenijencije, koje u kombinaciji s izrazitim političkim djelovanjem SPC (kulminacija u litijama), prosrpskih stranaka i poedinaca dovodi do gubljenja vlasti na izborima 2020. godine.

Glavni je politički deficit DPS-a u tome što je izgubila koalicijski kapacitet, odnosno što nema relevantne političke stranke koja bi s njime prihvatili da zajedno obnašaju političku vlast.

Poslanici DPS-a nalaze se pred prvorazrednim političkim izazovom da se iskažu u novoj ulozi kontrolno sposobne parlamentarne opozicije, kadre (o)braniti državu od uvijek moguće uzurpacije vlasti od strane vladajućih stranaka. Evidentno je da su u toj partiji oni koji su godinama i desetljećima obnašali visoke funkcije u organima vlasti ili kao poslanici Skupštine u prethodnim sazivima. Uz čast izuzecima, stoga je upitno jesu li i koliko su sposobni kvalitetno odraditi opozicione zadaće. U novim okolnostima potrebno im je da djeluju ne kao puka glasačka mašina, disciplinirani partijski vojnici, nego kao obrazovani, sposobni pojedinci koji se u svakom trenutku mogu uhvatiti u koštac sa svim oblicima "demoniranja Crne Gore". Dosadašnja praksa pokazuje još uvijek njihovu "neuiranost" u nastupima i djelovanju, još ne postoji sinergija iskustva i mladosti. To je vidljivo i kod osnivanja kluba DPS-a, koji je konstituiran mjesecima nakon proglašenja službenih rezultata izbora (navodno se čekao Kongres DPS-a?).

Liberalna partija Crne Gore (LPCG): 1 poslanik (Andrija Popović), koji djeluje u skupštinskom klubu DPS-a.

Ova politička stranka je osnovana u Podgorici 2004. godine, nakon raskola u Liberalnom savezu Crne Gore. Jedina je opoziciona stranka koja nije bila dio koalicije "Udružena opozicija" 2007. godine kod usvajanja novog Ustava Crne Gore. Izrazito procrnogorska stranka, koja želi nastaviti tradiciju čuvenog Liberalnog saveza (osnovanog 1990, koji se svim silama suprotstavljao tadašnjem ratnohuškačkom i nacionalističkom ludilu u Crnoj Gori). Do 2012. bila je u opozicionom statusu u Skupštini Crne Gore (jedno vrijeme s Bošnjačkom strankom), a nakon toga u tzv. vladajućoj koaliciji s DPS-om. I na izborima 2020. poslaničko mjesto su osigurali na listi DPS-a.

Socijaldemokrate Crne Gore (SD): 3 poslanika (Ivan Brajović, Damir Šehović, Boris Mugoša).

Socijaldemokrate Crne Gore su osnovani 2015. godine, rascjepom u SDP-u i sukobu oko izvornih načela socijaldemokracije. Jedna su od rijetkih partija koja se može pohvaliti da ima formirane općinske odbore u svakoj općini (gradu) u Crnoj Gori, kao i organizaciju mladih i organizaciju žena. Od osnivanja su bili sastavni dio vladajuće koalicije. Stranka je zagovornik uključivanja Crne Gore u evroatlantske integracije i zaalaže se afirmiraciju Crnogorske pravoslavne crkve (CPC).

Broj osvojenih poslaničkih mandata je očekivan. Nalaze se u ulozi tzv. funkcionalne opozicije.

Bošnjačka stranka (BS): 3 poslanika (Ervin Ibrahimović, Amer Smailović i Kenana Strujić Harbić).

Ova politička stranka osnovana je 2006. godine. Zalaže se za ostvarivanje interesa i zaštitu prava bošnjačkog naroda u okviru državnih granica Crne Gore i ne podržava regionalno povezivanje Bošnjaka na širem prostoru Sandžaka. Do osnivanja Bošnjačke stranke došlo je početkom 2006. godine, u vrijeme priprema za održavanje referenduma o državnom statusu Crne Gore. Nastojeći da odgovore na pritiske i pozive koji su dolazili s raznih strana, kako od vladajućih stranaka, tako i od unionističke opozicije, prvaci pojedinih bošnjačkih stranaka su početkom 2006. godine započeli pregovore u cilju međusobnog organizacionog povezivanja i stvaranja jedinstvene političke stranke, koja bi u tom ključnom političkim i historijskom trenutku zastupala strateške interese bošnjačkog naroda u Crnoj Gori. Podgoričkim sporazumom (2006. godine s DPS-om) postignuta je strateška suglasnost vezana uz status i položaj Bošnjaka u Crnoj Gori i svrstavanje Bošnjačke stranke u blok za nezavisnost Crne Gore. Bošnjačka stranka budućnost Crne Gore isključivo vidi u okviru demokratske, nezavisne, multinacionalne i multikonfederalne države.

Tradicionalno, kao i sve manjine (osim srpske) bila je koalicioni partner DPS-a u prethodnom periodu. Na početku konstituiranja nove vlasti nije prihvatila ponudu da joj se priključi.

Socijaldemokratska partija (SDP): 2 poslanika (Draginja Vuksanović Stanković i Raško Konjević). Rezultat je daleko ispod očekivanog, pa se može reći da je jedna od gubitnica ovih izbora. Dugo godina bili su koalicioni partner DPS-a. Nastavak koalicione suradnje i spor oko određenih pragmatičnih političkih poteza, razlogom su cijepanja stranke na SD i SDP. Iako ima samo dva poslanika dobije se utisak da SDP u dosadašnjim istupima nemaju usklađen nastup, da djeluju svaki za sebe. Formirali su klub s predstavnikom Albanske koalicije.

Udruživanjem Saveza reformskih snaga i Partije socijalista formira se 1992. godine Socijaldemokratska partija reformista Crne Gore, kojoj će se 1993. godine pridružiti još tri političke stranke (Nezavisna Organizacija komunista iz Bara, Savez reformskih snaga Jugoslavije za Crnu Goru i Stranka nacionalne tolerancije), iz čega je proisteklo i formiranje SDP (Socijaldemokratska partija). Kada su se politike vladajuće Demokratske partije socijalista Crne Gore (DPS) okrenule cilju pune neovisnosti Crne Gore, DPS i SDP započeli su usku suradnju kako bi postigli taj cilj. Od izbora 1998. SDP je nastavio s koalicijskim partnerom DPS-om biti di-

jelom svake crnogorske vlasti između 1998. i 2015. Nakon rascjepa i formiranja Socijaldemokrata Crne Gore, početkom 2016, SDP je službeno napustio vladajuću koaliciju s DPS-om i najavio potporu izglasavanju nepovjerenja vladi Mila Đukanovića 2016. Te godine će SDP i prvi put nakon 1996. nastupiti samostalno i na izborima osvojiti 4 poslanička mjesta (5,23%) i postati dijelom čudnog konglomerata oporbno-opozicione strukture Skupštine Crne Gore. Rezultat takve neprincipijelne politike bio je neuspjeh na parlamentarnim izborima 2020, kada je broj poslaničkih mandata stranke prepolovljen.

Albanska koalicija: 1 poslanik (sukladno zakonu o postotku ostvarenih glasova i broju mandata predstavnika nacionalnih manjina). Izabrani poslanik djeluje u okviru kluba SDP-a u Skupštini Crne Gore. Koaliciju su činila tri politička subjekta. Bili su koalicioni partner DPS-a u prethodnim periodima.

Demokratska partija Albanaca (DPA): 1 poslanik (Fatmir Đaka).

Konzervativnapolitička stranka koja zastupa interese albanske nacionalne manjine u Crnoj Gori. Stranka je osnovana u Ulcinju 2010. godine, a njen osnivač i trenutni predsjednik je Fatmir Đeka, bivši zamjenik predsjednika Demokratske unije Albanaca (DUP; prije raspada stranke 2010.) i bivši predsjednik općine Ulcinja (2008—2011). Stranka je bila dio Albanske koalicije, od njenog osnivanja 2012. godine. DP je pristao da se ponovo pridruži DUP 2020, formirajući tako predizbornu koaliciju za izbore za poslanike Skupštine Crne Gore 2020. godine.

Albanska lista: 1 poslanik (Genci Nimambegu). Kao i prethodna koalicija, sukladno zakonskim odrednicama i postotku osvojenih glasova, stekla je pravo na 1 mandat – poslanik Genci Nimanbegu nije se priključio nijednom klubu poslanika i djeluje kao nezavisni poslanik u okviru opozicionog dijela Skupštine.

Izvorišne osnove ove grupacije čine Albanska alternativa, Demokratska unija Albanaca i FORCA (koja je prestala postojati 2020. godine) U javnosti je prepoznatljiva preko djelovanja dvije ličnosti, Nika Gjeloshaja i Gencija Nimanbegua (nekada čelnik Force). U odrednici su interesi albanske nacionalne manjine u Crnoj Gori, koji su pretežno regionalno definirani.

* Dodatak: političke stranke i grupacije koje nijesu ušle u sastav Skuptine Crne Gore, a učestvovala su u koalicijama ili samostalno na parlamentarnim izborima 30.8.2020.

Hrvatska građanska inicijativa Crne Gore (HGI CG) politička je stranka Hrvata u Crnoj Gori. Osnovana 2002. godine, a kao osnivač potpisana je Marija Vučinović, koja je bila predsjednicom do 2019. godine. Tada je došlo do razilaženja u rukovodstvu HGI, smjenjivanja dotadašnje predsjednice i izbora novog rukovodstva na čelu sa Adrijanom Vuksanovićem. Sukobi unutar hrvatskog korpusa u Crnoj Gori će kulminirati neposredno pred ove izbore formiranjem nove stranke Hrvatska reformska stranka (HRS) na čelu sa smijenjenom Marijom Vučinović. To će i dovesti do cijepanja biračkog tijela i do neipunjavanja zakonom propisanih uvjeta za osvajanje poslaničkog mjesta.³

HGI je u prethodnom mandatu, osim jednog poslanika u Skupštini Crne Gore imala i određeni broj mandata u izvršnim tijelima i Vladi CG (npr. mjesto potpredsjednika Vlade bez portfelja – Marija Vučinović).

Na izborima 2020. godine HGI je osvojila 0,27%, čime je izgubila pravo na poslaničko mjesto.

Hrvatska reformska stranka Crne Gore (HRS) osnovana je uoči ovih izbora, krajem 7. mjeseca 2020. godine. Osnivači stranke Marija Vučinović i Radvan Rade Marić (direktor Aerodroma Tivat) istakli su da se stranka formira "na prijedlog značajnog broja građana, pripadnika hrvatske autohtone manjine s osnovnim ciljem da povрати povjerenje u svoje političke zastupnike i izvorni građanski koncept. Da osnivanje stranke ima utemeljenje govori i činjenica da je za manje od nedjelju dana podršku HRS dalo skoro 250 građana svojim ovjerenim potpisom, dok je podršku izbornoj listi stranke do sada dalo preko 300 građana."

³ Način izbora je reguliran posebnim člankom Izbornog zakona (član 94.):

U raspodjeli mandata učestvuju izborne liste koje su dobile najmanje 3% od ukupnog broja važećih glasova u izbornoj jedinici.

Izuzetno od stava 1 ovog člana:

1) izborne liste za izbor poslanika pripadnika određenog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice, naznačenog u izbornoj prijavi ili nazivu izborne liste, u slučaju da ni jedna od njih ne ispuni uslov iz stava 1 ovog člana, a pojedinačno dobiju najmanje 0,7% važećih glasova, stiču pravo na učešće u raspodjeli mandata kao jedna – zbirna izborna lista sa ukupno dobijenim brojem važećih glasova, s tim što će se za obračun mandata priznavati zbrajanje koje obezbjeđuje osvajanje do tri mandata;

2) u slučaju da ni jedna od izbornih lista za izbor poslanika pripadnika hrvatskog naroda u Crnoj Gori ne ispuni uslove iz stava 1 ovog člana i tačke 1 ovog stava, najuspješnija od njih, sa najmanje 0,35% važećih glasova stiče pravo na jedan poslanički mandat.

Nedoumicu izaziva činjenica da je ova stranka osnovana uoči samih izbora, da se pojavila na izborima iako osim izabranih tijela nema nikakvu infrastrukturu niti bilo čime iskazan politički kapacitet, osim u ličnostima dvaju osnivača. Takvim krajnje nerazumnim političkim ponašanjem ne samo da nije zaštićen politički subjektivitet hrvatske nacionalne manjine, nego je upravo negiran time što je ova stranka na izborima osvojila 0,12%, taman onoliko koliko je falilo HGI za osvajanje mandata.

Stranka pravde i pomirenja osnovana je 2017. godine. Osnovana je kao sestrinska stranka one u Srbiji koju vodi Muarem Zuković (slična stranka se nalazi i u BiH – osnovana 2013. godine). Na čelu stranke je Hazbija Kalač. Politički cilj je da budu predstavnici bošnjačkog naroda u Crnoj Gori, i da preuzmu primat Bošnjačkoj stranci, u čemu i pored svih nastojanja nije uspio. Hazbija Kalač zastupa radikalne stavove o autonomiji Sandžaka. Kalač je tokom karijere aktivno surađivao sa liderom Demokratskog fronta Andrijom Mandićem i Nebojšom Medojevićem. Ostaće zabilježen dokument koji su oni osmislili o tzv. "pomirenju Srba i Bošnjaka", ali bez konkretnih učinaka. Učestvovao je na i na predsjedničkim izborima u Crnoj Gori 2018. godine, gdje je osvojio manje od jedan posto glasova. Kalač se jasno odredio u sporu oko Zakona o slobodi vjeroispovesti i stao na stranu SPC. Nalazio se na 8 mjestu liste Crno na bijelo. U izborima 2020. jasno se odredio spram mogućih koalicija ističući da će platforma na čijoj je listi jasno stati na stranu "prosrpske" opozicije ukoliko bude potrebno.

Partije penzionera, invalida i restitucije. Prema raspoloživim podacima formirani su 2016. u Podgorici sa naglaskom na restituciji, to jest povratu nezakonito otete imovine bivšim vlasnicima. Po izjavi čelnika pristupilo im oko 5.000 članova Partije udruženih penzionera i invalida Crne Gore (PUPI). Partija je pristupila Demosu, kao podrška na tadašnjim predsjedničkim izborima. Kao prioritet ističu svoje zalaganje za povrat, kako kažu "nezakonito oduzete i otete imovine" bivšim vlasnicima, kao što su šume, livade, oranice, kuće i zgrade.

Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore osnovana je 2009. godine, objedinjavanjem Saveza komunista Jugoslavije – komunisti Crne Gore i Jugoslovenskih komunista Crne Gore. Program se temelji na osnovama "naučnog socijalizma i marksizma". U Statut partije je istaknut njen krajnji cilj: "stvaranje besklasnog komunističkog društva".

Ova minorna partija povezala se s Demokratskim

frontom još na prethodnim parlamentarnim izborima 2016. godine i s njime ostala povezana i u posljednjim izborima u sklopu velike koalicije Za budućnost Crne Gore 2020. Objasnjavajući tako svoje političko opredjeljenje, vodstvo partije je 2016. pozvalo "druge opozicione subjekte, kojima je cilj smjena nedemokratske vlasti, da se prisruže najjačem opozicionom subjektu Demokratskom frontu, jer je jedinstvo svih svih iskrenih opozicionih subjekata najbolji i najefikasniji model da se dođe do neopodnih promjena".

Srpska radikalna stranka osnovana je 1997. od strane pojedinaca koji su istupili iz Srpske radikalne stranke dr. Vojislav Šešelja. Stranka je bez ikakvih zapaženijih izbornih rezultata u Crnoj Gori. Od 2016. se priključuje Demokratskom frontu. Spada u radikalno desne stranke u cilju zaštite Srba i rješavanja "srpskog pitanja u Crnoj Gori".⁴

⁴ Za ostale sudionike izbornih koalicija ne postoje relevantni podaci, pa se može reći da su bez ikakvog ujecaja na političku scenu i praspodjelu poslaničkih mjesta u Skupštini Crne Gore. Dobro je znati da u Crnoj Gori, po evidenciji ASK (Agencije za sprječavanje korupcije), postoji čak 65 evidentiranih političkih subjekata:

Albanska alternativa, Arsenal za Tivat, Biram Crnu Goru, Bjelopljaska partija, Bokeški forum, Bošnjačka demokratska partija, Bošnjačka stranka, Bošnjački savez, Centralna albanska partija za integracije, Crnogorska, Demokratska Crna Gora, Demokratska narodna partija, Demokratska partija, Demokratska partija Roma, Demokratska partija socijalista, Demokratska srpska stranka, Demokratska stranka jedinstva, Demokratska unija Albanaca, Demokratska zajednica Muslimana i Bošnjaka u Crnoj Gori, Demokratski centar, Demokratski savez Albanaca, Demokratski savez u Crnoj Gori, Demos, GB Biram Plav, GB "Goran Božović Časno i odgovorno za bolji Tivat", GB Slobodni građani, GB Slogom do pobjede, Građanska lista za Herceg Novi Mišo Škobalj, Građanski pokret Nova ljevica, Građanski pokret URA, Grupa birača "Šule i Mikan", Hrvatska građanska inicijativa, Hrvatska reformska stranka, Izbor-Novi, Jugoslovenska komunistička partija, Liberalna partija, Narodna stranka, Naša partija, Nova demokratska snaga Forca, Nova srpska demokratija, Novska lista, Partija penzionera, invalida i restitucije, Partija udruženih penzionera i invalida, Partija za Gusinje, Patriotsko-komitski savez, Pokret za Pljevlja, Pokret za promjene, Pozitivna, Prava Crna Gora, Radnička partija, Socijaldemokrate, Socijaldemokratska partija, Socijalisti Crne Gore, Socijalistička narodna partija, Srpska alternativa, Srpska lista, Srpska radikalna stranka, Stara garda Liberalnog saveza Crne Gore, Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde, Stranka pravde i pomirenja, Stranka srpskih radikala, Tivatska akcija, Ujedinjena Crna Gora, Zelena partija i CIVIS.

MEMOARI

DIO VI.

Tekst: Pop Lazo Popović Jabučanin

Stoja je kod Knjaza do blizu dvije godine, pa dođe nekakav bezčesni čojak i moj zlotvor opade ga kod knjaza i nalaga da mu je on, tj. Mihaile, Knjazu, o glavi radio.

Knjaz mišleći o našem dobru, prizva mene, Vidaka i Filipa kod sebe u njegovu kamaru u dvor i đe ne bijaše nikoga do sam Knjaz i mi trojica i kaza ni za ovu laž što mu bješe nekakav bezakonik i naš zlotvor na Mihaila nalagao i kaza ni pismo od toga čojka i njegovo sramotno i bezčesno ime.

Knjaz pošto ni sve kaza, sam reče: "Ja znam da od ovoga nije ništa istina, no da se mene što god dogodi od česa drugoga, rekli bi ljudi da je od ovoga što ovi piše i ustmeno što je kaza na ovo vaše dijete, pa ja zato radim o vašemu dobru da ve kakva napast ne nađe."

Odma posle ovoga razgovora sa Gospodarom, mi smo Mihaila dignuli iz dvora Gospodareva (Biljarde) i povelu doma. Stoja je posljed ovoga Mihaile neko kratko vrijeme doma, pa je opet Gospodar zazvao mene i Vidaka, i reče ni:

"Ja sam dobro razumio sad za onoga bezčestog čojka, koji je opada Mihaila, on je bio vazda najsrmatni čojak među ljude i lažavčina. Nego ja zovem opet Mihaila u službu kod mene."

Tako je i otiša opet kod Gospodara, i danas je kod njega.

Stefan sad je teke počeo odit u školu, a što će biti dalje od njega sad ne znam.

Đevojke sam sve tri uda kad su imale po 14 i po - 15 godina. Jošt sam uda ja i jednu devojkicu mojega brata Todora. Udate su sve u dobre domove, za poštenijima ljudima i od dobrih kuća; oko njihovi svadaba potrošio sam preko 600 talijera, ali sam se š njima lijepo smirio.

Vuko i Jovan umriješe obadva u jednu godinu. Vuko imaše kad je umro 5 godina, a Jovan 2 mjeseca.

Među ovijem vremenom, mi smo lijepo živjeli i Kupili smo u Obod u donju kuću sedam četvrtina od Mlina za talijera 1900.

Kupili smo kuću na Rijeku u Save Garčanina za 400

talijera, a potrošili smo oko nje 200 talijera.

Kupili smo drugu kuću u Ilije Stankova za talijera 350, isto na Rijeku; tako i sve ovo što imamo na Cetinje i opet što se prikupi dvije četvrtine od mlina u Obod. Sve sam ovo kupio posljed svih velikih napasti koje su na mene dolazile, do moje 41. godine, a od 41. moje godine, do danas ovo sam pomenuto s pomoću Božijom i mojim radom pravetnijem steka.

A i za ovo vrijeme, od moje 41. godine i prijed, nije se sve radilo o kući i tečenju, nego se odilo na vojske koje su bivale protivu Turaka, i česte vojske; na straže i na sve nužde i potrebe koje su bivale u našu zemlju i otadžbinu. Smrti tri Gospodara za moje vrijeme, postavali Gospodara, tri promijene u dosta stvari, skupštine, veselja i žalosti i sve drugo što god se ticalo dobra i zla naše otadžbine i naših Gospodara. Svud sam biva i odio; i đe nijesam bio pozvat u ovakve stvari, radio sam da se tamo nađem i nahodio sam se svud.

Bilo je i u novije doba mutnje za ponekoliko u našu zemlju, i mlozina su od Crnogoraca u ovo doba dvoumili i idahu za parom i svojima samo interesima. Ja sam se i u mutnje i bez mutnje vazda držao stožera i Gospodara od zemlje i Gospodarima bio vjeran, nijesam nikad dva uma nosio.

Ali nijesu me ni ovakve stvari kad su nastupile u našu zemlju ostavjals bez napasti.

Nego su me opadali neki i miješali među nevjernijima i izdajnicima što su najviše mogli, da mene slome glavu.

A moje imanje da podijels i sve upropaste. Ovoga je bilo dosta, a najviše u vrijeme pokojnoga knjaza Danila i za nekoliko.

Pa oni isti koji su mene o glavi radili i o mojoj propasti, neki prevrtali su da su mogli, a neki prevrnuli, izdavali i bježali i pokazali da su oni ono što su hćeli mene da navrnu.

A ja i moj svako evo, fala Bogu i mojim Gospodarima, i danas u svoju zemlju i otečestvu a kod moga Gospodara.

Glavarstvo tražio nijesam, u mladost nijesam moga o tome radit od dosta nesreća i napastih koje su me naodile,

a u moju mladost, glavari bijahu ljudi koji imahu jako bratstvo i dosta bratstva. A ja bjeh pogodio u mjesto đe ima dobrih i jakih brastva i u njih glavari.

Suviše siromaština moja i moje braće, ovo sve nije mi davalo, pa i ako sam kad moga, nikad ispraviti glavu. Počem je svako dobro i svako zlo od sve moje famelje obijalo se o mene, a bilo je zala poviše nego dobara.

Ali imao sam mjesta kod mojih Gospodara, kod glavara i kod poštenijih ljudi kad god sam doša, kao i glavari, tako da sam mlogo bio zadovoljni[ji] nego mlogo glavara koji su ime glavarsko nosili.

Od svih mojih Gospodara bio sam preporučen, i kako je koji nastava, svi bolje. Poslje rata, godine 1862, kao što nijesam nikad bio bez zlotvora u cijelom mom Životu, opadoše me neki moji zlotvori kod pokojnog gospodina Mirka, i tako jako i nesretnje za mene da ne mogah sebe lijeka naći, nego krenuh sve moje da prodam, bez kuće i mlina, pa da dižem u Rusiju. I prodadoh dosta od imanja, i zaiskah pokojnjemu gospodinu Mirku pašaporat. On reče: "Daćemo ti ga i hajde."

Podoh drugom za [...] Posla za mene Gospodar da ulježem kod njega u njegov dvor; ulegoh kod njega, pak me lijepo raspita zašto dižem i s česa. Ja mu sve pokazah kako je uistinu, i kako nijesam kriv ničemu.

Gospodar, kad razumje, reče mi: "Ja nijesam do sad znava za ovu tvoju stvar i dizanje, kriv nijesi, pašaporat ti dat neću niti ćeš dizat, a ja ću ti sve ovo ispraviti, i vidim da Mirku nijesu kazali istinu za tebe. Pa ja sam tvoj Gospodar, a ne niko drugi, neću da dižeš."

Ja izidem iskraj Gospodara veseo, u sebe mišleći i moleći mu Boga za zdravlje, da ga Gospod poživi ovome siromašnom narodu, koji ne da ni svome ocu da se miješa u ono što je gospodarsko i samo njegovo, drugo ničije. A poslje ovoga uvjeri se i pokojni gospodin Mirko da nijesam kriv bio i da mu je milo što nijesam krenuo.

Ja se razboljeh godine 1864, kao što sam kaza unaprijed, od romatizma*; u ovu moju podugačku bolijest dolazi Gospodar da me vidi, a knjaginja, da je Bog živi i da jo[j] dadne sreću i sve ono što u Boga iskala, pošilala mi je u više puta stvari koje su za bolesnika.

Skoro svršetkom godine 1868. dođe Gospodar u moju kuću da me vidi bolesna - da ga Bog poživi njega i njegov trag u ovome narodu.

Pitaše o svačemu i kaže mi da oće da ide brzo u Rusiju. Ovo je, njemu nazdravlje, prvi put što oće da ide tamo.

Pita me je li mi milo? Na koje mu odgovorih Da jest, Gospodaru, i da je to nama od staroga doba pomoćnik i zaštitnik u svemu bio. Oću da vodim sobom i tvoga

Pri ovome pita me: " detića Mihaila, ako ti nije žao, zašto si bolestan."

Odgovorih mu: "Nije mi, Gospodaru, žao da ide đe god Vi zapovjedate, a kad ide s Vama, najmilije."

Opet Gospodar: "Ti si dobro bolestan, nego mi kaži, ako ti je imalo žao, neću ga voditi sa mnom"

Ja mu odgovorih: "Nije mi žao, Gospodaru, nego sam toliko živ i neka ide, a bolestan jesam dobro, Bog zna oću li živ dočekat da Vas viđu kad se, ako Bog da, zdravo vratite. Nego, Gospodaru, preporučujem Bogu i Vama sve ove moje detiće, ako vi budu za što od preše, nemojte ih zaboravit."

Na ovo mi Gospodar odgovori: "Pope Lazo, ti za njih nemoj mislit, mene su od preše i biće mi od preše i ja ću za njih mislit." Na ovo ja sa[m] mu blagodarilo i molio se Bogu za njegovo zdravlje i za sretnji povratak dan i noć. Posjede još malo posle ovoga razgovora, pa se diže i krenu govoreći mi: "Ja ću brzo putovat, no ostani s Bogom, pope Lazo."

Ja mu odgovorih: "Hajde s Bogom, Gospodaru, i bio ti sretnji put i neka te Bog, majka Bogorodica i Sveti Petar sačuva, rukovodi u svemu i povrati u zdravlje ovome narodu".

Ja sam posle ovoga dana, a nijesam no vazda, od njega i od svih prvijeh Gospodara [...]. Ostadoh ovi dan osobito zadovoljan i potpunjen sa svačim na ovi svijet, od strane Bože i milosti svoga Gospodara, kad sam vidio što mi je Bog dao u moga Gospodara oca i Gospodara mojoj deci.

Ovo je Bog mene darova, da mu je za slavu i milost, za moje prave, tvrde i vjrsne misli, u koliko sam doseza, ali čiste prema mojim Gospodarima, i otečestvu.

Promjene koje su bile u narod naš za vrijeme moje (ukratko)

Crnogorci pod vladom Svetoga Petra, bijahu se između sebe, bijaše se kuća s kućom, bratstvo s brastvom, pleme s plemenom, nahija s nahijom, kradijahu se, između sebe, paljahu jedan drugome kuće i t.d.

Pa i opet sirotinja živjaše pod Svetijem Petrom bolje, nego pod vladikom Petrom II.

Zašto Sveti Petar moljaše Boga neprestano za sirotinju, a sirotinja, kad [joj] čaše najahat oni jači, kupovaše fišeka i čaše se ograditi dobro kamenjem, pa se tako branjaše od jačega i od napasnika, a Vladika mu Sveti, bješe u pomoć, što mogaše, činom i molitvama.

Kad se prestavi Sveti Petar, Crnogorci ufatiše vjeru na prsi Svetoga Petra, da neće više bit zla među Crnogorcima, nego da se sve smiri i da sud između sebe postave.

Izabraše za gospodara i vladiku Rada Tomova i nađe doše mu ime Petar II. Ove iste godine nabaviše vladiku grčkoga iz Skadra i postavi ga arhimandritom u Kom godine 1831.

Ove iste godine dođe Ivanović iz Rusije i postavi arhimandrit i Ivanović senatore, kapetane i perijanike i učiniše sud.

No sudnici bjehu oni isti ljudi kojizi su činili najvišu mutnju i najviše zla u Crnu Goru; prijed ovoga, ovi ljudi suđahu sirotinji.

A bolji i jači činjaše što hoćaše, a sirotinja ne smijaše da se brani od suda, a bolji i jači koji bjehu, ne marahu za sud, nego kad oćaše skrivit oni boli, on nešto mitom, nešto hajterom izlazaše vazda prav, a sirotinja plaćaše. Zato sirotinja živjaše grđe pod Petrom 11, nego pod Svetim Petrom.

Pošto umrije vladika Petar II, mjesto njega postade za gospodara knjaz Danilo I, koji se ne hće vladičiti, nego se stavi za knjaza. Odijeli građansku vlast od crkvene vlasti. Kad on postade za Gospodara Crne Gore, tader ogrija sunce Crnu Goru. I on je bio za crnogorsku sirotinju kao proljetnje sunce za prirodu, koje u proleće oživi i vaskrsne svaku i najmanju travicu koja uteče živa preko zime, i pod snijeg[om], ma će padaju veliki i dugi šnjegovi. Ovako i pod njegovom vladom oživje sirotinja i narod, kojega su davili i zatacali zli ljudi. Svako nađe kod njega pravicu i veliku obranu kad je zasluževa.

On promijeni Sud cio, a stavi da sude, one ljude koji su najdostojni što ih je naša za to, ne bojeći se nikoga do Boga.

Stavi senatore, kapetane, barijaktare, stotinaše, perijanike, desečare, popisa vojsku, izagna mito da mu nema traga, izagna lupeže, iz sve zemlje, usiječe danak, uredi crnu Goru, nagna i nejunake da su junaci, nepoštene da moraju bit poštene, ograniči Crnu Goru i učini da je sve države priznaju za nezavisimu.

Nagna najvišega neprijatelja Crne Gore, Tursku, da je i ona prizna za nezavisnu.

K njemu dolazahu jadni Srbi iz turske zemlje i gledahu njega ka i svoga izbavitelja. Knjaz Danilo proslavi sebe i svoj narod.

No na veliku nesreću i žalost našu crnogorsku, on ne živje dugo, nego 1860. godine avgusta, pogibe u Kotoru i prekrati se njegov sokolovski i najskuplji život od Kosova koji je biva. Ovo je nesreća ne samo za nas bila, nego za sve srpstvo; to sami Bog zna, koji ga je bio i da u ovi narod, što je š njim poginulo, drugi ne zna niko.

Moje življenje pod knjazom Danilom bilo je sasvijem

mirno, pošto se odabraše kao što sam kaza oni te dvojako mišljahu; posle ovoga ja sam počnuo od kako on poče vladati. Tako isto od kako postade vladati njegov sinovac, knjaz Nikola I koji postade za Knjaza i Gospodara godine 1860. u avgust.

Knjaz Nikola produžuje one dobre namjere svoga strica i uzdržava sva ona dobra koja bješe položio i uredio pokojni knjaz Danile u svome narodu.

Stara se da svako kod njega i kod njegovoga s da može naći pravicu. Polaže veliku brigu za siroti u vrijeme gladi i oskudica, nabavlja žito i so, nabavlja oružije i muči se po svijetu za pare i za sve, tek da svoj narod održi u mucu; načinio je fabriku u Obod da se načinja oružje. On je narodu oprostio polovinu od danka koji se prvo dava i uopšte svaka njegova rabota pokazuje da on dnevno i noćno radi za sirotinju i svoj narod.

Mi treba da molimo Boga neprestano da on produži mlogoljetno njegovo slavno i sretnje vladanje u kojemu pravica vlada i ograđuje sirotinju od ljudih koji su jači i silni[ji], koji ovo Božije darovanje u njemu, upotrebljavali bi, da smiju od njega, na zlo, a najprije na svoJega nejačega brata hristijanina. Pa kad je dosad ovaka vlada knjaza Nikole, prvo se treba Bogu molit da bude Zdravo i da dugo poživi, pak će bit pod njegovom vladom, ako Bog da još mlogo dobara i napretka u svemu što se sad ne može ni zamisliti.

Kao što sam unaprijed kaza, na mene je bilo mlogo napastih pod sve četiri Gospodara, ali mi je bio Bog vazda prvi i najbolji pomoćnik i branitelj. Osim bojeva s Turcima, četiri puta bio sam u zatvor, da se nijesam nada životu. Tri puta bio sam u zatvor u vrijeme Svetoga Petra, prvi put u pećinu Mirovicu su sedam druga, od vojske baičke, drugi put u Humce su nekoliko druga, i ne bojasm se toliko od Baica: bjeħ uskočio ja su četiri druga, pa izagnasm Baice koji se tun nađoše; u toliko dođe vojska baička, te nas i još neke koji nama dođoše u pomoć zatvoriše.

Treći put na Rijeku u kuću Prela Andrina su četiri druga. Ja, Vuko Stanišin, od Cetinja, od Njeguša Ivo Bećir, i Joko Savov iz Kopita, knez.

Bješe ni udarilo po Riječke Nahije da ni uzimaju oružije. Četvrti put u našu kuću u selo koje sam prostranije opisa.

Sva četiri puta bio mi je Bog u pomoć te sam se branio na svako mjesto i izbavio me. A koliko su mi puta zapadali ljudi da me smaknu, to ne mogu izbrojit.

Nego jedino Bogu zafalit za njegovu milost, koji me čuva i dao mi svega dosta.

Samo, neka se moj posljedak čuva.

ZAPISANO JE

Tekst: Branko Borilović; Prilog pripremio: Vesko Pejović

Obrazovanje

Da je u doba Šćepana Malog otvorena škola za djecu u Lastvi, u kojoj se učio katihizis i ruski jezik.

Dorđević, Vladan, "Evropa i Crna Gora", Beograd, 1912, str. 190.

Da je knjaz Danilo po pisanju "Zapisa" tražionastavnike srpskog jezika koji bi radili u našim školama.

Istorijski zapisi, Organ istorijskog društva narodne republike Crne Gore, knj. 8, sv. 4-12, Cetinje, april-decembar 1952, str. 371.

Da je pomorska škola u Perastu postojala (početak XVI v.) dva vijeka prije nego sto je Marija Terezija osnovala u Trstu državnu školu za matematiku i nautiku.

Nautika: Predavanja Marka Martinovića Ruskim mornarima u Perastu 1697-1698. Moskva-Podgorica 2015, str. 17.

Da je Marko Martinović podučavao ruske pitomce pomorskim vještinama. Sačuvana je fotografija ispod koje piše "Crnogorac Marko Martinović uči ruske bojare pomorskim vještinama".

Zbornik Više pomorske škole, Kotor, 1974, str. 35

Da je Petar Ćirković bio prvi učitelj u "Maloj školi" koju je 1834. godine otvorio Njegoš. Ćirković je bio sa Luštice.

Ratković, Milenko, "Lučonoše prosvjete, portreti prosvjetnih radnika", Podgorica, 2009, str. 8.

Da je Sima Milutinović-Sarajlija svoju "Diku Crnogorsku (1835.) posvetio Džonu Bauringu. (Ser Bauring 1792-1872 bio je engleski poliglota, pisac, prevodilac, član engleskog parlamenta, prijatelj Njegoša i Vuka Karadžića" prim. BB).

Spomenica Srpske Kraljevske Akademije, XLVIII, Beograd, 1908, str. 23.

Da je u poglavlju o školovanju ženske dece Milan Kostić, (autor knjige Škole u Crnoj Gori, 1876.god.) zabilježio da se 1865. godine u Cetinjskom manastiru nalazila soba za djevojčice.

Pejović, Đoko, "Razvitak prosvjete i kulturu u Crnoj Gori 1852-1916", Cetinje, 1971, str. 59.

Da je Vojvoda Gavro bio prvi diplomirani pravnik u Crnoj Gori. Diplomirao je u Beogradu 1873. godine.

Memoari Gavra Vukovića, Cetinje-Podgorica, 1985, str. 9.

Da je gospodin Đuro Kustudić, rodом s Njeguša u Gracu "svršio medicinske nauke sa odličnim uspjehom i položio doktorat pri istoj universi".

Glas Crnogorca, nedelja, 23. III 1886. god.

Da je u Beču 17. IX 1895 godine umro dr Đorđe Filipović. Đorđe je rodом iz Pive, kao dijete je preselio u požarevački kraj đe je učio škole. Medicinski fakultet je završio u Moskvi.

Bosanska vila, Sarajevo, 15. X 1895. str. 304.

Da je Crnogorac Stanko Matanović, koji je sve ispote položio sa "odlikom" proglašen za doktora cjelokupnog ljekarstva na Univerzitetu u Hajdelbergu (Njemačka). Kao takvog slavni profesor Černi ga je uzeo za svoga pomoćnika. Na kraju teksta se kaže "Eto Crnogorac je i u nauci junak".

Spomenik, Ilustrovani list za decu, Pančevo, god. IX, 1901, str. 13.

Da je Strinić dr Sadik bio prvi školovani ljekar muslimanske vjeroispovijesti u Crnoj Gori. Bio je stipendista kralja Nikole. Poslije završenih studija radio je kao "fizikus" ljekar na Cetinju i više mjesta u Crnoj Gori. Sadik je bio širokog obrazovanja i tečno je govori albanski, turski, arapski, francuski, njemački, italijanski a služio se i engleskim. Recitovao je "Odiseju" na starogrčkom, a "Eneidu" na latinskom. Nosilac je brojnih odlikovanja, među kojim i Danilovim ordenom IV stepena iz 1910. godine.

Leksikon Bošnjaci/Muslimani (1806-2016), Podgorica, 2016. str. 319.

Da se u poglavlju "O ljekarima i njihovim dužnostima" pod tačkom 12. kaže, citiramo: "Ako se kakav diplomirani farmacist, Crnogorac ili Srbin sa strane, prijavi s

molbom da otvori javnu apoteku u kojoj većoj varoši u unutrašnjosti, Ministarstvo unutrašnjih djela, daće mu koncesiju, ako nađe da je kandidat dostojan."

Zbornik pravila, propisa i naređenja u sanitarnoj struci kneževine Crne Gore, CT, 1891. str. 9.

Da je krajem 1870/71. godine, Crna Gora imala 41, a školske 1909/10. godine 136 osnovnih škola. U njima je radilo 198 nastavnika. Osnovna nastava je bila obavezna i besplatna.

Rakočević, Novica, "Vrijeme knjaza i kralja Nikole 1878-1918", Beograd, 2006. str.125.

Da je na Cetinju 1880/1881. godine otvorena niža gimnazija. Uredbom iz 1902. godine, niža gimnazija je pretvorena u višu. Školske 1910. godine ispit zrelosti položilo je 14 kandidata. Kroz cetinjsku gimnaziju je prošlo 3, 546 đaka u periodu od osnivanja do 1909/1910.

Rakčević, Novica "Vrijeme knjaza i kralja Nikole 1878-1918", Beograd, 2006. str. 126.

Da je kralj Nikola "poslao u čuveni carski licej kod Gaslata Saraja i po drugim školama 28 mladića iz Crne Gore i Boke. Bili su pitomci Sultana Abdul Hamida".

Matica Crnogorska, br. 77, Proljeće 2019, str. 484.

Da je 08. oktobra 1881. godine, izašla knjaževa odluka po kojoj se današnji pensionat na Cetinje preobraća u realnu gimnaziju. To je bila po pisanju lista prva gimnazija u Crnoj Gori.

Srbadija, Beograd 1881, sv. 10, str. 479.

Da je u muškoj osnovnoj školi na Cetinju školske 1888-1889. godine u sva četiri razreda bilo upisanih 136 učenika. U školi su radila tri učitelja. U ženskoj osnovnoj školi bilo je 40 upisanih učenica.

Nastavnik, list profesorskog društva, knj. I, sv. I-II, God. 1890, Beograd, str. 197.

Da je u Podgorici 1893. godine otvorena "Knjaževsko-crnogorska poljodjelska škola".

Školski vjesnik, stručni list zemaljske vlade za BiH Sarajevo, 1900, str. 688.

Da su u Baru otvorene dvije škole i to ženska zanatska škola sa 15 učenica i zanatsko-trgovačka sa 30 učenica.

Vreme, Beograd, 19. II 1922. godine.

Da je knjaz Nikola osnovao u spomen 400 godišnjice Obodske štamparije javnu knjižnicu u Crnoj Gori. Poklonio joj je veliki broj knjiga i 1000 forinti.

Bosanska vila, Sarajevo 1893, str. 295.

Da je francusko ministarstvo prosvjete poslalo dva nauč-

nika da ispituju Crnu Goru sa etnografskog i geografskog gledišta.

Bosanska vila, god. 12, br. 13, Sarajevo 1897, str. 206.

Da je "Ilija Šobajić-Crnogorac pitomac NJ.V.Knjaza Nikole" na Umjetničkoj Akademiji u Beču, dobio počasnu nagradu i diplomu kao odličan student.

Brankovo kolo, Sremski Karlovci, 1900, str. 957.

Da je Ministarstvo prosvjete naredilo da se u svim osnovnim školama na teritoriji Crne Gore osnuju biblioteke. Ova naredba imala je za cilj postizanje što većeg obrazovanja omladine.

Carigradski glasnik, Carigrad, br. 16/16. IV 1898, str. 4.

Da je po odluci ministra prosvjete g. Popovića u Crnogorskim školama bilo uvedeno obavezno izučavanje italijanskog jezika.

Carigradski glasnik, Carigrad, 1. X 1901. god.

Da je 18. 10. 1901. godine, na Cetinju otvorena ženska radnička škola. Škola se zvala, ženska radnička škola knjeginja Jolanda, po imenu unuke kralja Nikole.

Golub, list za srpsku mladež, Sombor, 1901, str. 287.

Da je Joko Jovanović iz Brčela završio sa odličnim uspjehom licej Galatasaraj u Carigradu. U Carigradu je završio i vojnu akademiju i u otomanskoj vojsci dobio čin i rang artiljeriskog poručnika.

Carigradski glasnik, Carigrad, 1. III 1901. god.

Da je u četvrtak 28. IX u Nikšiću osnovano "Crnogorsko učiteljsko društvo", čiji je zadatak da "lakše po celoj zemlji razgrana rad oko kulturnog napredka Crne Gore".

Crnogorski glasnik, Carigrad, 28. IX 1901. god.

Da je Kotoranin Josip Jelčić 1905. godine imenovan za direktora trgovačke akademije u Trstu.

Zapisi, časopis za nauku i književnost, Cetinje, godina I- sveska 6, decembar 1927, str. 350-352.

Da je 20. 08. 1908. godine, u Podgorici otvorena Državna gimnazija sa 345 učenika. Gimnaziju je te godine završilo 316 učenika. Pravoslavnih je bilo 342, rimokatolika 1 i dva muslimanske vjeroispovijesti.

Brankovo kolo, br. 31-32, 1908, str. 519-520.

Da je Dječiji sad (zabavište) na Cetinju postojalo još u početku 1903. godine pod pokroviteljstvom Milice Nikolaevne, kćerke kralja Nikole. Sa prekidima je radio dugo, a od 1919. do 1941. godine stalno.

Pejović, Đoko, "Prosvjetni i kulturni rad u Crnoj Gori 1918-1941", Cetinje, 1982, str. 19.

Da je u Beču na tamošnjem univerzitetu promovisan u doktora pravnih nauka Dušan Matanović iz Crne Gore. Matanović je bio prvi Crnogorac koji je dobio tu titulu.

Glas Crnogorca, Cetinje, 8. V 1904. god.

Da je na Cetinju 1937. godine počela sa radom modelarska škola. Inicijativu za otvaranje škole dao je aero klub "Naša krila".

Pejović, Đoko, "Prosvjetni i kulturni rad u Crnoj Gori 1918-1941", Cetinje, 1982, str. 38.

Da je Tripo Tomas, kompozitor i dirigent, bio učitelj trube Ljubinki Bastać, prvoj Crnogorki koja je odlučila da ovlada ovim instrumentom.

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav, "Građa za crnogorski biografski leksikon", tom 1, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str, 361.

Kultura

Da je najstariji Dukljanski kompozitor bio Jovan. To smatra istoričarka muzike Vulić-Radulović Manja koja kaže:"Mogao bi biti ne samo najstariji poznati kompozitor iz Duklje, već isa čitave istočne Jadranske obale."

Radulović, – Vulić, Manja, "Drevnemuzičke kulture-CrneGoreII", Cetinje, 2002, str.85.

Da je prevodilac testamenta Đurđa Crnojevića Kotoranin Stjepan Paskvali, pok. Nikole, lično svjedočio da je tekst prevodio "sa jezika i pisma slavenskoga" a da je mletačka administracija u Senatu navela da je original pisan "na srpskom jeziku".

Milošević, Miloš, "TestamentDjurdjaCrnojevićaKritičkoizdanje sa komentarom" Cetinje, 2019, str. 5.

Da je po podacima Savića Markovića Štedimlje Crnojevića štamparijanabavljenaizmeđu 1483. i 1490. godine. Njegovipodacigovoredajeprijepojaveove štamparijauEvropibilo "samo 20 štamparija" adajeCrnojevića štamparijabila "prvakodsvihJužnihSlovena". Podatak je objavio u svojoj knjizi "Crnogorske štamparije u XV vijeku". Knjiga je izašla u izdanju Čelap u Zagrebu. Na kraju knjige nalazi se Šenoina pjesma "Crnogorska štampara".

Zapisi, Cetinje, knj. XIX, sv. 5 maj 1938. str. 318.

Da je Atol Mejhju (Englez koji je Crnu Goru obišao u suton 19 vijeku, prim. BB) govoreći o cetinjskoj štampariji rekao:"Konačno, to je bilo samo sedam godina nakon što je Caxton odštampao svoj prvi tom u bogatoj i gusto naseljenoj Engleskoj. Onda kada u Oksfordu nije bilo štamparske mašine, niti u Kembridžu, niti u Edinburgu. Bilo je to samo 16 godina nakon ustanovljavanja prve štamparije (1468) u Rimu, prijestonici hrišćanstva

i samo dvadeset osam godina nakon pojave (1450) prve štampane knjige, prvorođene knjige velikog otkrića.

Matica Crnogorska, Podgorica, ljeto 2014, str. 276.

Da je u pogovoru Oktoiha zapisano : "Za jedno ljeto osam ljudi završi Oktoiha od četiri glasa, hvaleći Boga koji nas krijepi".

Saznanje, Cetinje/Podgorica 1984, str. 104.

Da je sveštenik Makarije (štampar Oktoiha) u pogovoru knjig erekao: "Molim starce kao roditelje, odrasle kao braću, mladiće kao sinove, koji čitaju ili poju ili prepisuju i nakoljenima puzim da nas rukom i jezikom, Hristove ljubavi radi, ispravljaju i danas, koji smo se iskreno trudili oko ovoga, blagoslove..."

Saznanje, Cetinje/Podgorica 1984, str. 104.

Da u pogovoru"Psaltira" (štampan na Cetinju 1495. godine) piše: "Knjiga je ova čistoti nastavnik, žalosti promjena, djevojaštvu čuvar, Bogu približenje, životu učitelj, svakom dobru pokretač, a s Bogom izmirenje i samotvorenje".

Prednjegoševsko doba, Titograd, 1963, str. 90.

Da Crvena Stijena (Petrovići kod Nikšića) uz lokalitet El Castillo u Španiji predstavlja stanicu sa najdubljim kulturnim slojevima u Evropi koji potiču od Paleolita, prije 180 hiljada godina.

Matica Crnogorska, Podgorica, br. 1 god. 2000, str. 237-238.

Da je "Jovan Stefanović Balević Bratonožić ili kako on sam sebe naziva Albano- Crnogorcem iz Bratonožića, napisao kratko "Opisanje Crne Gore onog vremena..."

Mitropolit crnogorski Vasilije Petrović Njegoš ili Istorija Crne Gore od 1750-1766 godine.Napisao Marko Dragović, Cetinje, 1881, str. 121-125.

Da je Nenadić Ivan- Antun, mnogo prije Vuka Karadžića u predgovoru svog djela Nauk Krstjanski, (1768), proglasio fonetski princip, riječima: "Da se lašnje može štjeti kako se govori, a da se izgovori onako kako se i štije."

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav, "Građa za crnogorski biografski leksikon", tom 1, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str, 317.

Da se o Crnoj Gori u Evropi prije 1800. godine, malo znalo. Do pojave "Istorije Crne Gore" Vasilija Petrovića, "nema nijedne napisane knjige, ne samo na stranim, nego ni na našim jezicima." Zbog toga su govorili "jedna sveska čini celu nacionalnu biblioteku".

Zapisi, sv. 1, jul 1927, str. 1-2.

Da je Njegoševo djelo "Sćepan Mali", štampano mimo njegove volje "Vukovom ortografijom". Tom prilikom je rekao: "E, nije vrijedno, povjeriti kome štogod". Rukopis je predao Andriji Stojkoviću u Trstu "doduše, nijesam mu rekao da pečata ni starim ni novim pravopisom, on me molio za rukopis, ja sam mu ga dao da čini s njim što hoće". (Očito da nije očekivao da će knjiga biti pečatana novom ortografijom, prim. BB) zato kaže "ima ko te puteve krčiti bez crnogorskog Vladike".

Nenadović, Ljuba, "Pisma iz Italije", Beograd, 1971, str. 54.

Da je Njegoš u Napulju pisao Zapise o Crnoj Gori. Zapise je na francuskom jeziku prevodio i pisao njegov prijatelj advokat Đuezepe Kaza. Po pisanju Nenadovića "to delo je već gotovo". Zapisi su bili namijenjeni strancima koji "nas ne poznaju". Izdavač je trebao biti francuski spisatelj Belanže.

Nenadović, Ljuba, "Pisma iz Italije", Beograd, 1971, str. 26.

Da se u "Gorskom vijencu" Srbija pominje samo 2 puta a Srbin 3 puta. U istom dijelu se Crnogorci pominju 10 puta a Crnogorka 1.

Vukčević, Zdravko, "Frekvencijski rečnik Gorskog vijenca i Luče mikrokozme", Podgorica, 2005, str. 247, 262.

Da se prvim prevodom Njegoševog "Gorskog vijenca", smatra prevod škotlandanina E. A Pejtna, naučnika i diplomate. On je uz pomoć dalmatinskog opata Frančeskija istog mjeseca kad je "Gorski vijenac" izašao (februar 1847) preveo 28 stihova na engleski jezik. Inače je Pejtn lično poznao Njegoša jer se sa njim upoznao aprila 1848. godine u Splitu.

Donat, Neda, "Tri njemačka prevoda Gorskog vijenca", Beograd, 2004, str. 21-22.

Da su se stihovi iz "Gorskog vijenca" na neki način kanonizovani i da su korišćeni u crkvenoj upotrebi.

Godišnjica Nikole Čupića, knjiga XLVII, Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, Bograd, 1938, str. 147-148.

Da je Milorad Medaković (srpski historičar, novinar, diplomata i Njegošev biograf) pišući o Njegošu i o posveti "Gorskog vijenca" zapisao: "Njegoš je prvobitno bio posvetio knjazu Milošu Obrenoviću, pa naknadno, zbog nekog nesporazuma, okrene tu posvetu Karađorđu...".

Večernje novosti, jul 1970, str. 19.

Da je opat Đovani Frančeski prof. zadarske gimnazije samo četiri mjeseca nakon štampanja "Gorskog vijenca"

u nedeljniku "Dalmazija" (17. IV 1847, br. 24) objavio prevod na italijanski jezik (prvih 88 stihova) uz vrlo iscrpan komentar.

Donat, Neda, "Tri njemačka prevoda Gorskog vijenca", Beograd, 2004, str. 22.

Da su Njegoševe pjesme, bilješke i korespondencija, štampane u milionima primjeraka u više od 600 izdanja na više od 20 jezika.

Heruvim enigme, Cetinje, novembar 2013.

Da je "Gorski vijenac" štampan i na "vještački jezik", -esperanto, 1970. godine. Takođe je štampan i Brajevom azbukom.

Donat, Neda, "Tri njemačka prevoda Gorskog vijenca", Beograd, 2004, str. 27.

Da je Njegoš "Glas Kamenštaka" posvetio Matu Ivanoviću Dobročaninu.

Godišnjak Pomorskog muzeja, Kotor XI, 1963, str. 8.

Da je crnogorski prosvjetni klub "Njegoš" u Saut Čikagu, priredio na dan godišnjice svoga kluba adaptaciju "Gorskog vijenca". Proslavi su prisustvovali tadašnji zvaničnici koji su između ostalog govorili o Njegošu i crnogorskoj hrabrosti.

Slobodna misao, br.37, 1935, str. 4.

Da je u Klivlendu (SAD) otkriven spomenik Petru II Petroviću Njegošu. Otvaranje spomenika preko Berlina direktno su pratile i radio stanice u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani.

Zetski glasnik, Cetinje 12.IX. 1936 str. 3.

Da je Vuk Stefanović Karadžić uz pomoć sakupljača narodnih umotvorina Vuka Vrčevića i Vuka Popovića, "opustošio" pravoslavne manastire po Crnoj Gori. Naročito Bokeljske poslije njegove posjete Crnoj Gori 1834. godine. Tada je otuđen veliki broj knjiga tzv. "Srbulja" koje su prodavane po Beču. Od prodaje tih knjiga Vuk je živio u pomenutom gradu.

U citiranom radu detaljno je opisano odakle su knjige uzete i đe su prodate.

Spomenik CIII, Odeljenje društvenih nauka, nova serija 5, Beograd, 1953, str. 35-39.

Da knjaz Nikola nijednog stanovnika stare Srbije, Brda, Skenderije ili nekog drugog kraja nije pitao "zna li srpski zborit" nego znali naši "zna li katunski zborit, učite se zborit katunski." Takođe kaže da knjaz "ne polagaše svog povjerenja na srpstvo, nego mnogo više na hrvatstvo".

Plamenac, Rade Turov, "Memoari I dio", str. 243.

Da je kralj Nikola prilikom povlačenja uzeo mnogo dokumenata "od doba Nemanjića do 1915. godine". Jedan dio koji je bio uzeo vraćen je sa Bojane i zakonpan (pet godina) "u vlažno cetinjsko tle" đe su mnoga dokumenta na "pergamentu i artiji" propala. Srećom Njegoševa pisma nijesu mu bila interesantna tako da je dobar dio pronađen i sačuvan. Historičar Dušan Vuksan ih je pronašao poslije 16 godina na tavanima i u podrumima dvorskim. Sudbina Njegoševe biblioteke je slična, knjige su razgrabljene. "Ostaci knjiga koje nijesu razgrabljene na ovaj način, rasule su se po čitavom Cetinju, valjda i po čitavoj Crnoj Gori."

Cetinje i Crna Gora, str. 192.

Da je telegrafaska agencija Crne Gore osnovana 1869-1870. godine.

Kaluđerović, Ivan T, "Sava Očinić Kaluđerčić Crnogorski mitropolit (1692-1697)", Cetinje, 2006, str. 190.

Da je ministarstvo spoljnih poslova Crne Gore po prvi put dobilo svoga načelnika u licu Karla Pigeta, bivšeg učitelja knjaževih sinova.

Carigradski glasnik, Carigrad, 25. VII 1902. god.

Da u popisu slovenskih knjiga i rukopisa u Državnoj biblioteci u Zapadnom Berlinu između mnogih podataka postoji i sljedeći: " Iguman Rafail kupi za trita asprih si proloh da se zna kako bi plima velika po vsjoj Z(eti) i potonuše pola(polja) po Zeti Berislav..." Sve ovo piše na posljednjoj strani u knjizi Igumana Rafaila. (prim. BB).

Vuk Stefanović Karadžić i Crna Gora, Titograd, 1987, str. 219.

Da je tek finacijalnom reformom 1868. godine odlučeno da u državnu imovinu spada "sva numerisana riznica u koju dolazi historičko oružje i ostale dragocjenosti ... To je bio muzej na Cetinju kako je ponekad nazivan, iako nije postojao kao posebna ustanova".

Pejović, Đoko, "Razvitak prosvjete i kulture u Crnoj Gori 1852-1916, Cetinje", 1971, str. 272.

Da je u Bajicama 1893. godine osnovana jedna od prvih čitaonica na selu.

Pejović, Đoko, "Razvitak prosvjete i kulture u Crnoj Gori 1852-1916", Cetinje, 1971, str. 219.

Da je na Cetinju formirana Knjaževska Crnogorska biblioteka i Muzej. Prostor za ovu kulturnu ustanovu obezbijeden je u Zetskom domu. Nadzor o pomenutoj ustanovi vodilo je Ministarstvo prosvjete i Crkvenih poslova.

Brankovo kolo, Sremski Karlovci, 1897, str. 94.

Da je prof. Filip Kovačević bio prvi državni bibliotekar u Crnoj Gori. On je u prvom obraćanju pozvao "sva uredništva, pisce, izdavače i knjižare, da budu dobri šiljati Državnoj biblioteci po jedan primjerak svojih novina ili knjiga. Takođe je pozvao darodavce da šalju i muzejske eksponate a njihova imena biće objavljena u Glasu Crnogorca i Prosvjeti.

Brankovo kolo, Sremski Karlovci, 1897. godine, str. 94.

Da je 10.01.1910. godine otvorena u Podgorici čitaonica. Za predsjednika je izabran Miloš Vučinić.

Cetinjski vjesnik, br.6, 20. 01.1910, Cetinje, str. 3.

Da Dvorska biblioteka na Cetinju u svojim fondovima čuva vjerovatno najstariji katalog knjiga u Crnoj Gori. Naime, knjaz Nikola je dao nalog da se sve njegove knjige popišu u jedan katalog.

Autor ovih redaka koristio je navedeni katalog.

Da je 1932. godine na Cetinju osnovano studentsko udruženje. Iste godine priređivali su kulturne programe.

Pejović, Đoko, "Prosvjetni i kulturni rad u Crnoj Gori 1919-1941", Cetinje, 1982, str. 58.

Da je na Cetinju 1935. godine otvoren Sindikalni dom. U sklopu doma radila je čitaonica i biblioteka a početkom 1937. godine uveliko su prikazivali pozorišne komade.

Pejović, Đoko, "Prosvjetni i kulturni rad u Crnoj Gori 1919-1941", Cetinje, 1982, str. 72.

Da je 1867. godine, povodom kulturne manifestacije "Sveruska etnografska izložba i slovenski kongres", organizovana izložba etnografskih eksponata. Izložbu je posjetilo preko 90. 000 ljudi. Izazvala je veliko interesovanje a ruski car Aleksandar II, dugo je ostao u razgledanju crnogorske i bokeljske narodne nošnje. Poslije zatvaranja izložbe, izložbeni materijal predat je Moskovskom javnom muzeju kao posebna zbirka.

Zbornik radova CANU, knj. 115, odjeljenje društvenih nauka, Podgorica, 2012, str. 273- 282.

Da je na Cetinju izabran odbor "kome je stavljeno u dužnost da zainteresuje naš narod" za Balkansku izložbu u Londonu. Pozvani su Crnogorci da daju eksponate kako bi Crna Gora bila "dično" zastupljeni na toj izložbi.

Narodna misao, Nikšić, 1907, str. 4.

Da je održana Balkanska izložba u Londonu. Na istoj je učestovala Crna Gora. Preneseni su utisci sa izložbe.

Cetinjski vjesnik, br. 20, 1907, str. 3.

Da je ugledna Pariska revija " La Revue Slave" donijela tekst o prosvjeti i obrazovanju u Crnoj Gori. Tekst je

rađen po referatu učitelja Đura Špadijera.

Brankovo kolo, Sr. Karlovci, 1907.god. str. 663-664.

Da je u Crnoj Gori u periodu od 1873. do marta 1915. godine izlazilo 10 nedeljnih informativnih listova.

Rakočević, Novica, "Vrijeme knjaza i kralja Nikole 1878- 1918", Beograd, 2016, str.126.

Da je u staroj Crnoj Gori još 1905. godine donešen "Zakon o štampi". Po tom zakonu štampar je bio dužan da od svake štampane stvari državnoj biblioteci dostavi tri primjerka knjige.

Vijesti, Podgorica 22.Jul 2007, str. 17.

Da prije nego što je dobio naziv "Crnogorac", prva crnogorska periodična publikacija nosila je naziv "Glas s Cetinja". Međutim, prvi urednik lista, Sima Popović ga objavljuje pod "dičnim" imenom "Crnogorac" (štampan 1871. godine).

Crnogorac, Cetinje, 1871. godine.

Da je "Crnogorac" samo dva dana poslije izbijanja Pariske komune 18.03.1871 svoje čitaoce obavijestio o "Prvoj u istoriji diktaturi proleterijata". Za čitavo vrijeme njenog trajanja list je u 13 brojeva obavještavao svoje čitaoce o tim događajima. Za to vrijeme objavljeno je 6 članaka i preko 30 kraćih i dužih vijesti. Po analizi Dima Vujovića, preko 10% čitavog prostora ovih trinaest brojeva posvećeno je problemima Pariske komune.

Crnogorac, Cetinje, 1871-1872, dodatak.

Da je na Cetinju štampan prvi književni časopis u Crnoj Gori "Crnogorka", sa podnaslovom "prilog Crnogorcima za zabavu, književnost i pouku." Crnogorka je izašla u svega 23 broja (posljednji nije sačuvan).

Da je književni list "Zeta" u tri broja, a iz pera Marka Dragovića, objavljivala tekstove o preseljenju Ivana Crnojevića sa Rijeke Crnojevića, na Cetinje. Tekstovi obiluju mnogim podacima a posebno o tome kako su Crnogorci dočekali svog gospodara u prijestonom gradu.

Zeta, list za književnost i pouku, God. I, broj 1-3, 1889, Cetinje.

Da je crnogorska Vlada Švajcarskom savjetu javila, da "Crna Gora prvim julom ove godine stupa u uniju za zaštitu Književnog i umjetničkog vlasništva". Ostale države u toj Uniji jesu i Njemačka, Belgija, Španjolska, Francuska, Velika Britanija, Italija, Luksenburg, Monako, Tunis, Haiti".

Stražilovo, Novi Sad, 1893, br. 12, (21. 03. 1893), str. 191

Da postoji ikona na kojoj se nalazi ime čuvenog crnogorskog štampara Božidara Vukovića. Ikona je pronađena

u Veneciji, rađena je na tvrdom drvetu, veličine 50 x 37 cm i na njoj je naslikan nerukotvorni obraz Spasitelja. Na žuto mrkoj osnovi naslikana je glava Spasitelja sa trnovim vijencem. Na ikoni se nalazi grčka signatura. Inače Božidar Vuković je bio plemić a titulu je dobio od cara Karla V.

Starinar, organ Srpskog arheološkog društva, treća serija, knjiga 7, Beograd, 1932, str. 127.

Da je slika na glavnom oltaru u dubrovačkoj crkvi na Dančama djelo bokeljskog slikara Lovre Marinova iz Kotora. Slika je nastala 1465. godine.

Karaman, Ljubo, "Umjetnost u Dalmaciji XV. i XVI. vijek", izdanje Matice Hrvatske, Zagreb, 1933, str. 153.

Da je Sima Popović imao priliku da vidi " uljanu sliku" vladike Petra I Petrovića Njegoša, koju je knjaz Nikola po svojoj prilici uništio iz njemu znanih razloga.

Memoari Vojvode Sima Popovića, Cetinje- Podgorica, 1995. str 36.

Da je slika hrvatskog umjetnika Vlaha Bukovca "Crnogorka na ljubavnom sastanku" na međunarodnoj izložbi u Nici (1884) dobila zlatnu medalju. Po njegovim riječima slika se čuva u "obitelji pok. d-ra Josipa Franka".

Bukovac, Vlaho, "Moj život", Beograd, 1925, str. 120.

Da je poznatom crnogorskom slikaru, Peru Počeku 1907. godine, na Kapriju (Italija), pozirao njegov prijatelj Maksim Gorki.

Matica Crnogorska, Podgorica, proljeće 2012, str. 177.

Da je Pero Poček izlagao svoje radove u Londonu 1907. godine. Poček je na balkanskoj izložbi u Londonu u "paviljonu Crne Gore u zgradi Ducal-Halla izložio 108 svojih lepih radova". Slike su izazvale "opšte dopadanje u Engleskoj". Prije toga Poček je izlagao u Rimu, Milanu i Sofiji.

Brankovo kolo, Sr. Karlovci, 1907. god. 1431-1432

Da je izložba Miloša Vuškovića, privukla veliku pažnju beogradske publike. Njegova slika, "Djevojčica" dobila je nagradu publike.

Život i rad knj. XIX 1934, str. 636.

Da je zaglavlje (logotip) "Pobjede" napravio crnogorski slikar i grafičar Anton Lukateli. On je u tek oslobođenom Nikšiću oktobra 1944. godine grafički oblikovao logotip " Pobjede".

Pobjeda, 24. X 2019. godine.

Da je Uroš Tošković jednom prilikom izjavio da je Pikaso bio oduševljen njegovim slikama i da mu je jednu

potpisao. Štaviše, vjerovao je da je Pikaso preuzeo neke njegove ideje šezdesetih godina prošlog vijeka.

RTCG II program 10.01.2018. godine, U emisiji "Likovna umjetnost" Uroš Tošković.

Da se u okviru arhivsko-bibliotečkom odjeljenju Narodnog muzeja Crne Gore na Cetinju čuva projekat zgrade pozorišta u Baru iz 1911. godine. Autor ovog velelepno projekta bio je italijanski arhitekta Anđelo Margini. "Pozorište je zamišljeno kao klasicistički teatar sa velikim gledalištem koje sačinjavaju parter i visoki parter, dva sprata lože i galerija." Objekat nikada nije izgrađen iz razno raznih razloga već je postao arhivski dokumenat koji se i danas čuva u Narodni muzej i to u razmjer 1:100.

Marić, Dušan, "Projekat Kraljevskog pozorišta Nikola I Bar", 2001, str. 2.

Da je pjesma Sava Matova Martinovića "Udarac Osman-Paše na Crnu Goru" najduža narodna pjesma uopšte. Pjesma ima 3042 stiha. (Martinović iako nepismen znao je na hiljade stihove koje je prenosio drugima usmenim putem., prim. BB)

Brastvo, Beograd, XXVII, 1933, str. 135.

Da je "Homer sa Obrova" bio pjevač, kazivač i poznati bjelopoljski sakupljač epskih pjesama Avdo Međedović. Dva profesora Harvardskog Univerziteta, Milman Parri i Albert B. Lord zabilježili su nevjerovatno veliki broj stihova koje je Međedović znao napamet. Prvi je zabilježio oko 80 000 stihova a drugi oko 18 000 hiljada stihova.

Leksikon: Bošnjaci/Muslimani 1806-2016, Podgorica, 2010, str. 23..

Da je lijepa Dara iz pjesme "Duni vjete malo sa Neretve" šćer Spasoja Vujovića iz Nikšića. Spasoje je bio svjetski putnik, stigao je do Afrike, Abisinije, Madagaskara, Kine i Mandžurije. Učestvovao je i u gradnji pruge Adis Abeba – Džibuti. Stigao je i na Rusko-Japansko ratište i učesnik je bitke kod Port Artura. U Nikšiću je imao i hotel "Amerika". Bio je kum sa Lazarom Sočićom a krstio je Ljuba Čupića. Dara je bila mnogo lijepa i imala je puno udvarača. Jedan je bio posebno uporan pa je iscenirao samoubistvo, čak je i bojom nacrtao krv. Pored toliko udvarača nikada se nije udala, umrla je 1999. godine u Beogradu.

Komuna, Podgorica, 2016, str. 473.

Da je u "Zapisima objavljena pjesma o poznatom češkom slikaru Jaroslavu Čermaku. Pjesma je naslovljena "Jaroslav Čermak na Cetinju". Pjesmu mu je posvetio dubrovački pjesnik dr Jovan Kazančić. Čermak je naslikao mnogo slika o Crnoj Gori i Crnogorcima. Najpoznatija

njegova slika je "Ranjeni Crnogorac".

Zapis: Časopis za nauku i književnost, God. 2, knj. III, Cetinje, 1928, str. 9-10.

Da je češka pjesnikinja Eliška Krasnojorska, u svom pjesničkom nadahnuću opjevala ljubavnu vezu između jednog mornara i Crnogorke.

Matica Crnogorska, Podgorica, jesen 2011, str. 280.

Da je Tin Ujević poznati hrvatski pjesnik objavio jednu od prvih zbirki poezije i to u Nikšiću 1932. godine. Zbirka se zvala "Auto na korzo".

Bibliografski podaci o Crnoj Gori i Boki Kotorskoj, Cetinje, knj. III, Sv. 2, 1958, str. 116.

Da je Krsto Ivanović (Budva 1628-1688), dao nemjerljiv doprinos u razvoju opere. Njegov plodan rad na tom polju rezultirao je sa pet napisanih i izvedenih libreta.

Čelebić, Gojko, "Književnost i pismenost od Crnojevića do Petrovića", Novi Sad, 2016, str. 145-146.

Da je radnja opere *La Montagne Noir* Auguste Holmes (1895) uzeta iz crnogorskog života 17. vijeka. Prva tri čina se dešavaju u Crnoj Gori, a posljednji u jednoj pograničnoj varoši (Podgorica).

Baština koja se ne smije prepustiti zaboravu, Vijesti, 15. 04. 2009, str. 34.

Da je pozorišno društvo iz Austrije Petar V. Ćirić izvelo predstavu "Carica" od knjaza Nikole. Predstava je odigrana uglavnom pred slovenačkim gledaocima.

Carigradski glasnik, Carigrad, 8. XI 1901. god.

Da je "Balkanska carica" prevedena na mađarski jezik, od strane Ljubomira Grujića. Ovo djelo štampano je u Budimpešti i bilo je izvedeno u pozorištu.

Golub, Sombor, 15. 12. 1901. godine, str. 314.

Da je "Balkanska carica" prerađena za njemačku pozornicu. Djelo je prepjevao njemački pozorišni pisac i advokat, Hugo Markuze, koji se "odista divio pjesničkom poletu, ljepoti i dubini misli knjaza pjesnika".

Književni list, Cetinje, god I, 1901, str. 98.

Da se u Carigradu (današnji Istanbul) trebala izvesti opereta "Vesela udovica" u izvođenju pozorišne družine iz Beča. Izvođenje operete prekinuli su pristalice kralja Nikole time što su stolicama i drugim predmetima naćerali glumce i muzičare da napušte binu. Taj prekid izvelo je "15 Crnogoraca, 6 Bokelja, 1 Srbijanac i 1 Hercegovaca". Opereta je trebala da se izvede pred 3.000 gledalaca. O svemu tome pisale su vodeće evropske novine. Izazivanjem nereda ova grupa izvojevala je

mnoge izmjene u samoj opereti. Naime, poslije trećeg izvođenja izmijenjena su imena, naziv države, odjeća itd. Takođe su im obezbijedene besplatne lože za 5 osoba, a isti su imali pravo kontrole poštovanja dogovorenih pravila." Opereta je prvi put izvedena u Beču 28. 12. 1905. godine (prim. BB).

Matica Crnogorska, br. 77, Proljeće 2019 str. 480-482.

Da je Adolf Hitler obožavao da gleda operetu "Vesela udovica". Govorio je da je to "njegova najomiljenija opereta". "Ona je često izvođena i pod njegovom vladavinom, samo što se na programu nisu spominjali autori libreta" zato što su bili Jevreji. Hitler je autorovoj supruzi Sofi "podario titulu počasne arijevke". Kompozitor operete bio je Lehar Austijanac mađarskog porijekla. Radnja operete je smještena u Crnoj Gori i kompromituje familiju Petrović (prim. BB).

Vreme, Beograd, br. 1064, 26. maj 2011, str. 64

Da je na prostoru Crne Gore nastala zavidna kolekcija (15) ljekaruša (narodni recepti). Nažalost, mnoge su zagubljene ili se čuvaju u drugim bibliotekama širom bivše Jugoslavije.

Romano, Jašo, "Jugoslovenska bibliografija ljekaruša", Beograd, 1972, str. 83-94.

Da je Mirko Kujačić, slikar (Nudo 1901-Mostar 1987) vjerovatno bio prvi crnogorski baletan. (prim: BB) Naime, on je poslije mature upisao glumačko-baletsku školu u Beogradu. Igrao je u drami i baletu Narodnog pozorišta u Beogradu. Tumačio je glavnu ulogu u nedovršenom igranom filmu Kačaci u Topčideru 1924. godine. Istovremeno je učio umetničku školu (1923), pozorištu se vratio kao scenograf. Poslije II sv. rata 1954 god. igrao u filmu "Poslednji most".

Kosanović, Dejan, "Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu Jugoslavije 1896-1945", Beograd. 2000. str. 121.

Da je Crnogorac Ivano, Paul u Holivudu snimio veliki broj filmova, kao i 250 televizijskih serija. Pravo ime mu je bilo Pavle Ivanović ili Ivanišević. U Holivud je stigao 1919, đe je poslije nekoliko godina asistiranja samostalno snimio 5 filmova sa glumicom Nazimovom (Alla Nazimova); radio kao direktor fotografije na "First national"; "Fox"; "MGM", snimio veliki broj filmova kao i 250 televizijskih serija.

Kosanović, Dejan "Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu Jugoslavije 1896-1945", Beograd. 2000. str. 94.

Da je po scenariju Vladimira Đ. Popovića, u Rimu 1922. godine snimljen film "Voskresenje ne biva bez

smrti" (nijemi film). Glavnu ulogu tumačio je Gualan Dri Karlov.

Kosanović, Dejan, "Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu Jugoslavije 1896-1945", Beograd. 2000. str. 84.

Da su na Cetinju 1926. godine "pomoću moderne aparature" počele da se prikazuju bioskopske predstave i to u organizaciji Pozorišnog društva.

Pejović, Đoko, "Prosvjetni i kulturni rad u Crnoj Gori 1919-1941", Cetinje, 1982, str. 80.

Da je zagrebčanin Branimir Gušić, ljekar i planinar inicijator dugometražno-etnološkog filma (2200m. 35 mm) o Durmitoru, snimljenog 1930. god.

Kosanović, Dejan, "Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu Jugoslavije 1896-1945", Beograd. 2000. str. 85.

Da je prvo tonsko snimanje "igre i pjesme" ovih krajeva izvršio kontradmiral engleske mornarice Uzborn na Cetinju 1832. godine. Potom je i filmsko preduzeće iz Berlina "UFA" snimilo nekoliko filmova sa narodnom pjesmom, nošnjom i igrama iz Boke, na Njegušima i Cetinju 1933. godine. Na Cetinju je 1. IX 1940. godine snimljen film o svečanostima povodom 25. godina Mojkovačke bitke.

Pejović, Đoko, "Prosvjetni i kulturni rad u Crnoj Gori 1919-1941", Cetinje, 1982, str. 82

Da je film "Kapetan Leši", snimljen: "po životnoj priči i legendi o revolucionaru iz Bara, Đoku Lekiću, koji je prve tri godine drugog svjetskog rata proveo kao ilegalac na specijalnim zadacima u Kosovskoj Mitrovici i Kruševcu, odakle je 1943. godine otišao da se bori u Makedoniji i Grčkoj".

Izvor: <https://rs.sputniknews.com>.

Da je film istaknutog crnogorskog sinaeste Veljka Bulajića "Zemljotres u Skoplju 1963" dobio dvije velike nagrade i to Venecijansku Mostru i nagradu UNESCO-a.

Da je slavni španski slikar Pablo Pikaso u životu napravio samo 3 filmska plakata od kojih je jedan urađen za film "Neretva" Veljka Bulajića.

Podatake je lično iznio Veljko Bulajić na skupu u velikoj sali ministarstva kulture na Cetinju.

Da je poznati hrvatski i jugoslovenski glumac, Zvonko Lepetić, ostvario veliki broj pozorišnih, filmskih i televizijskih uloga, a zapamćen je kao Đuro Čvorović iz Balkanskog špijuna. Po majci je bio Crnogorac.

Izvor: Internet.

Da je na prijedlog Milovana Đilasa formirano preduzeće "Avala film". On je takođe zaslužan i za otvaranje "Filmskog grada" u Košutnjaku. Bio je to prvi filmski studio nove Jugoslavije.

Politika, Beograd, 21. 12. 2020.

Da su se dvojica članova Crnogorske vojne muzike na probama toliko naprezali da su se "opučili" (dobili kilu).

Crnogorska vojna muzika, Cetinje-Podgorica, 2010. str. 234.

Da je 60-tih godina prošlog vijeka Evropom suvereno vladala jedna muzička grupa sa prostora Crne Gore. Bila je to grupa "Montenegro fajv" ili Montenegro 5. Toliko su bili popularni u Zapadnoj Evropi da je njihova ploča "Muzika atmosfere" u jednom trenutku bila popularnija i prodavanija od čuvene engleske grupe "Bitls". Interesantno je da su njih petorica svirali 25 instrumenata. Pored muzičkog, svi članovi grupe su bili i akademski obrazovani. Često su ih na koncertima najavljivali kao "kršne Crnogorce visoke po dva metra". Jednu pjesmu su posvetili Cetinju.

Radio Revija TV, Beograd, 28. jul 1967, str. 12-13.

Da je Duško Gojković, porijeklom iz Velike podno Čakora, bio čuveni džez muzičar. Ušao je u sve svjetske muzičke enciklopedije, a nastupao je u čuvenim koncertnim dvoranama širom svijeta (Njujork, Berlin, Tokio, London, itd.)

Knežević, Gojko, "Ljudi pomena vrijedni", Podgorica-Nikšić- Velika, 2020, str. 71-75.

Da je nedavno preminuli kantautor Đorđe Balašević, imao veliki broj prijatelja na Cetinju, među njima su bili Čedo i Gagica Martinović. Koliko ih je volio i cijenio, govori i činjenica da im je posvetio i pjesmu "Lepi bambino Montenegrino", koju je odpjevala njegova kćerka Jovana Balašević. Pjesma se može naći na platformi You Tube.

Jednom prilikom je Balašević ovaj podatak saopštio autoru ovih redaka u privatnom razgovoru.

Da je čuveni srpski pravnik Živojin Perić koji je objavio kapitalno djelo "Crna Gora u jugoslovenskoj federaciji" dio svoje biblioteke poklonio Udruženju pravnika Podgorica.

Pravni zbornik 1937, br. 3-6, str. 75.

Da je crnogorski pravnik, historičar i humanistadr Čedomir Bogićević za svoj dugogodišnji pregalački rad dobio prestižno svjetsko priznanje. Naime, Bogićević je izabran (kao prvi Crnogorac) uurednički tim (bord) jednog od najuglednijeg svjetskog časopisa iz oblasti

nauke o jeziku "International Journal of Language and Linguistics." Ovo veliko priznanje Bogićević je zavrjedio dugogodišnjim naučnim radom koji je zapažen od strane ove ugledne institucije i koja ga je pozvala u svoje redove

Vijesti, Podgorica, 21. avgust, 2018, str.

Da je advokat Ilija Radulović porijeklom iz Kotora inspirisao Vuka Draškovića da napiše roman "Sudija". Njegove presude su ušle u anale prava, jer je prvi put u istoriji svjetskog pravosuđa saslušan etičar kao sudski vještak. Prozvanje "Bodlerom jugoslovenskog pravosuđa".

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav, "Građa za crnogorski biografski leksikon", tom 1, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str. 317.

Sport

Da je duh olimpizma u njegovom samom začetku snažno podržan u Crnoj Gori. O tome piše Cetinjski časopis "Luča" za 1895. godinu. I pored toga Crna Gora na prvim Olimpijskim igrama 1896. godine u Atini nije učestvovala. (Tek 2007. godine Crna Gora je postala punopravni član olimpijske porodice, prim. BB.)

Jovanović, Novak, "Sportu Crnoj Gorido 1914", Cetinje, 1994.

Da se šah na Cetinju igrao još 1839. godine u vrijeme Petra II Petrovića Njegoša. Tajne ove misaone igre Njegošu je otkrio njegov učitelj francuz Antun Žom. Prema podacima iz 60-ih godina XIX vijeka, šah se toliko igrao na Cetinju da je skoro poprimio karakter narodne igre.

Crna Gora feniks u očima kolekcionara, Rijeka- Cetinje, 2012, str. 219.

Da se mačevanje u Crnoj Gori pominje 1888. godine kada je formirana škola za izvođenje vježbi i učenje ove vještine za crnogorsku mladež.

Jovanović, Novak, "Sport u Crnoj Gori do 1914", Cetinje, 1994, str. 87-89.

Da se streljaštvo u Crnoj Gori odnosno na Cetinju pominje 1889. godine. Tada je organizovano gađanje "biljega" meta.

Jovanović, Novak, "Sport u Crnoj Gori do 1914", Cetinje, 1994, 84-87.

Da se klizanje u Crnoj Gori pominje već 1889 godine. Već 1892 godine štampan je Ustav Cetinjskog klizačkog društva. (Norveški kapetan Angel koji je na skijama prošao Crnu Goru vidjevši kako se crnogorci točiljaju (kližu) uzviknuo je " ovđe se klizaju kao u Kristijaniji" prim. BB).

Jovanović, Novak, "Sport u Crnoj Gori do 1914", Cetinje, 1994.

Da se još 1894. godine na Cetinju igrao tenis. O tome su pisale strane novine (engleske i njemačke). Iz tih tekstova se vidi da su Crnogorci te godine veoma uspješno baratali reketom, što govori da se tenis igrao vjerovatno i prije ove godine. Na Cetinju je u jednom periodu bilo 11 teniskih igrališta.

Vijesti, Podgorica, 26.01.2012, str. 41.

Da je po svoj prilici prvi bicikl ušao u Crnu Goru 1897. godine. Bio je to bicikl Mihaila Merđepa.

Jovanović, Novak, "Sport u Crnoj Gori do 1914", Cetinje, 1994.

Da je 19.02.1900. godine trgovac Ivan Marović s Mula-Boka Kotorska uputio dopis koji je glasio na Miha Četkovića a koji je kupio "inkante (bez poreza, prim. BB)" 7 "velosopeda" bicikala. Bicikla je kupio po cijeni od 42 do 50 fiorina. U dopisu se kaže da je kupljeno još 30 "velosipeda" koji još nijesu upotrebljavani.

Uprava Njeguške carinarnice br. 79, Ministarstvo finansija, Cetinje.

Da se konjički sport u Crnoj Gori pominje 1900. godine. Te godine je održano u Nikšiću trka konja, nakon koje su dodijeljene nagrade.

Jovanović, Novak, "Sport u Crnoj Gori do 1914", Cetinje, 1994, 89-93.

Da je 06.07.1906. godine otvoreno prvo golf igralište u ovom dijelu Balkana. Igralište je otvoreno na Cetinju u dijelu grada koji se zove Nova Varoš. Zahvatao je prostor između Humaca i puteva koji vode za Lovćen i Kotor.

Bibliografski vjesnik, god. XL, Cetinje 2011, br. 123, str. 261- 284.

Da je arhitekta Momčilo Tapavica 1908. godine stigao na Cetinje na poziv knjaza Nikole. Tapavica je bio iz Novog Sada, svestrani sportista učesnik prvih olimpijski igara 1896 u Atini. Veoma je zaslužan za razvoj tenisa na Cetinju. Kao arhitekta izgradio je na Cetinju Njemačku ambasadu i Državnu banku Crne Gore, u Herceg Novom hotel "Boku", i porodičnu kuću u Bijeloj.

Vranić, Milan, "Sveske za istoriju Novog Sada" BR.1/1992. godine.

Da se u pismu Pola Gade-a pominje potreba uređenja teniskog terena u vrtu Francuskog poslanstva 1909. godine.

Arhitektonska istraživanja zgrade bivšeg Francuskog poslanstva na Cetinju, 2014, str.33.

Da je koturanje (današnji sketing) na ovim prostorima (Cetinje) stigao davne 1910. godine. U dvorskom parku postojao je prostor na kojem su se održavali "Garden parti". Jedan takav parti održan je prilikom proglašenja knjaza Nikole za kralja.

Komuna, Podgorica, 2016, str. 539-540.

Da je Simo Antović poslije 58 minuta pobijedio glasovitog bečkog "hrvača" Štajnbaha. Rvača je bilo "sa svih stran svijeta" pa je Antovićeva pobjeda veća. Godinu prije toga Antović je u Parizu "odnio lijepe nagrade".

Cetinjski vjesnik br.53, 1910, str. 2.

Da je prvi pomen vaterpola u Crnoj Gori vezan za godinu 1926. Te godine mlađi Hercegnovljani počeli su učiti tajne ovog sporta. Ovaj trofejni sport proslavio je Crnu Goru. Crnogorski vaterpolisti osvajači su svjetske lige kao i prvaci Evrope.

Crna Gora feniks u očima kolekcionara, Rijeka- Cetinje, 2012.

Da je Milonja Šundić iz Župe, na prvom treningu na igralištu Sportskog kluba "Jugoslavija" u Beogradu, bacio kuglu oko 10 m, a smjesta skočio 3 m, dok je iz zaleta skočio oko 5m. Trener AK "Jugoslavija", Kaltenbaha, ove rezultate ocjenio veoma uspješnim, a Šundića proglasio velikim talentom.

Slobodna misao, br. 17/1938, str. 5.

Da se kajak na Tari po svoj prilici pominje prvi put 1940 godina. Posoji fotografija ispod kojeg piše: "Kajakar na Tari".

Zetski glasnik 1940. br. 858. str. 1.

Da su Italijani 1942. godine na Cetinju izgradili "igralište za nogomet, odlično trkalište i prostor sa potrebnim uređajima za niz drugih sportskih igara...", između kojih i "savršeno konjsko igralište, koje se nadovezuje sa trkačkom stazom, opkoljavajući preponsko polje, snadbijevano najmodernijim uređajima, što se moglo naći na međunarodnim sportskim terenima". Bili su tu još i tenisko i golf igralište, itd.

GlasCrnogorca, br. 26, 20.06.1942, str. 6.

Da je Arso Cvjetković iz Herceg Novog, 1950. godine, bio prvak Jugoslavije u kajaku. Nastupio je za ekipu Titograd, a bio je i kandidat za Olimpijske igre 1952 u Helsinku.

Kočetanović, Neđeljko, Biseri Novskog sporta, Zelenika, 2013, str. 28.

Da je bokser Rajko Milić iz Nikšića 1974. godine bio prvak Balkana u teškoj kategoriji. Od ukupno 165 me-

čeva, 132 puta bio je pobjednik, 26 puta je poražen, a 7 puta izborio je neriješeni rezultat. Bio je zaslužni sportista Jugoslavije.

Enciklopedija fizičke kulture, tom I, A-O. Zagreb, 1974. str. 579.

Da se fudbal u Crnoj Gori počeo igrati najprije na Cetinju i to 1913. godine. Tada je formiran klub koji je dobio naziv "Lovćen" i bio je među prvim formiranim klubovima u bivšoj Jugoslaviji.

Crna Gora feniks u očima kolekcionara, Rijeka- Cetinje, 2012, str. 221.

Da je proslavljeni jugoslovenski reprezentativac u odbojci Miodrag Skale Gvozdrenović, rođeni Nikšićanin. Za odbojkašku reprezentaciju Jugoslavije odigrao je preko 300 utakmica. Bio je svestrani sportista, jednako dobro igrao je fudbal, košarku, stoni tenis, rukomet, skijanje... U jednom danu je nastupao za više ekipa pomenutih sportova. Zabilježeno je da je jednom pomogao svom rukometnom timu i to direktno iz bolničkog kreveta. Naime, u bolnici je boravio zbog upale pluća, a njegov klub je igrao utakmicu protiv cetinjskog Lovćena. Zbog toga što je postojala mogućnost da njegov tim izgubi utakmicu, Skale je izašao iz bolnice zamjenivši bolničku pidžamu- dresom, te ulaskom u igru pomogao Sutjesci da riješi utakmicu u svoju korist. Na košarkaškoj utakmici Sutjeska- Ivangrad, postigao je 41 poen.

Dva puta je biran za najboljeg odbojkaša Evrope, a jednom je nosio i dres reprezentacije svijeta u Kostanji-

ci 1974. godine. Zanimljiv je i jedan podatak sa priprema odbojkaške reprezentacije Jugoslavije. Naime, Skale je rekreativno igrao fudbal sa drugovima toliko dobro da je zapao za oko ljudima iz uprave fudbalskog kluba Galatasaraj, koji su mu odmah ponudili ugovor sa čekom na kojem bi sam upisao cifru.

Perović, Dragan- Bobi, "Velikani crnogorskog sporta", Podgorica, 2015, str. 147- 151.

Da će čuvena hrvatska i jugoslovenska televizijska novinarka Milka Babović ostati upamćena na ovim prostorima kaonajbolji poznavalac zimskih sportova, posebno umjetničkog klizanja. Milka je vodila porijeklo iz Crne Gore.

Portal za nacionalne manjine Hr, "Značajne žene iz redova nacionalnih manjina u Hrvatskoj", ulr: <https://nacionalnemanjine.hr/znacajne-zene-iz-redova-nacionalnih-manjina-u-hrvatskoj-milka-babovic/>.

Da je poznati boksterski sudija Danilo Daco Ivanović bio potpredsjednik Svjetske boksterske federacije. Bio je ringovni sudija u nevjerovatnih 1496 borbi, a sudio je mečeve Stivensona, Tregubova, Vujna, itd. Sudio je i na pet Olimpijada i više evropskih i svjetskih prvenstava. (Porijeklom je sa Cetinja, tačnije iz Donjega kraja, prim. BB).

RTS, "Sportski spomenar", url: <https://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/radio-beograd-1/3020402/sportski-spomenar.html>.

UKUSI CRNE GORE

Izvor: Ukusi Crne Gore

Srdele sa mladom škaljenom i kuvanim jajima

Sastojci:

- svježe srdele
- limun
- luk
- ulje
- vino "ružica"
- bibre, so
- brašno
- paradajz
- sir polutvrđi
- maslinovo ulje
- origano
- škaljena
- vinski ocat
- jaja (kuvana)

Priprema:

Svježim srdelama odstraniti glavu, utrobu i krljušti. Posušiti ih, blago posoliti, poprskati limunovim sokom i rendisanom korom limuna. Luk isječina tanke rezance, propržiti na ulju, podliti vinom „ružica”. Začiniti biberom i solju. Srdele uvaljati u brašno i kratko propržiti. Dno posude prekriti lukom, preko poređati kolutove paradajza bez kožice i blago posoliti. Zatim preko posložiti srdele. Blago pritisnuti i posuti krupno rendisanim polutvrđim sirom. Poprskati maslinovim uljem i zapeći kratko. Posuti origanom.

Očišćeni bijeli dio mlade škaljene blago zasjeći, posoliti, poprskati vinskim octom, kratko da odstoji i ocijediti. Preliti maslinovim uljem i krupno sječenim kuvanim jajima. U posudu posložiti srdele sa povrćem i škaljenu sa jajima.

Teleći kotleti sa zelenim maslinkama

Sastojci (a 6 osoba):

- teleći kotleti.....6 komada
- so
- biber
- guščija mast.....4 kašike
- sitno isječeni crni luk.....2 kašike
- sitno isječena šunka.....3 kašike
- zelene maslinke bez koštica.....250 g
- bijeli luk.....pola češnja
- mladi prženi krompirići veličine lješnika

Priprema:

Kotlete pripremiti, posoliti, pobiberiti i naglo propržiti na guščijoj masti s jedne i druge strane, da porumene.

Dodati crni luk i šunku, poklopiti i pirjaniti istih, dolivajući po malo vode dok meso ne omekša.

Nešto malo prije služenja spustiti masline, prethodno proparene vrijućom vodom i ocijedene.

Dodati bijeli luk i ostaviti još desetak minuta na tihoj vatri.

Izvaditi kotlete na okruglu zagrijanu činiju, garnirati maslinkama i sitnim prženim krompirićima i služiti.

9. maj Dan pobjede nad najvećim zlom čovječanstva Zagreb 1945.

**Čestitamo 22. lipanj
Dan antifašističke borbe u Republici Hrvatskoj**

Petnaestu godišnjicu obnove crnogorske nezavisnosti, 21. maj, građani Crne Gore proslavili veličanstvenim skupovima na Cetinju, Ivanovim Koritima i Lovčenu.

